

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜME SÜRECİNDE DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARINDAN YARARLANMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayten HİSARLI

ESKİŞEHİR - 1985

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜME SÜRECİNDE
DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARINDAN YARARLANMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayten İLİSARLI

ESKİŞEHİR-1985

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I.EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ FİNANSMAN

1.BÜYÜME KAVRAMI

1.1.Büyüme, Büyüme Hızı, Tanımı ve Önemi	1
1.2.Büyümenin Darboğazları	
1.2.1.Nüfus Artışı	6
1.2.2.Atıl Kapasiteler	7
1.2.3.Ödemeler Dengesi Açıkları	9
1.2.4.Tasarruf Yetersizliği	12

2.DIŞ FİNANSMAN

2.1.Dış Finansmanın Tanımı	14
2.2.Dış Finansman Türleri	15
2.2.1.Dış Borçlanma	
2.2.1.1.Dış Borçlanma Kavramı	15
2.2.1.2.Dış Borçların Değerlendirilmesinde	
Kullanılan Kavramlar	19
2.2.1.2.1.Dış Borç Miktarı	19
2.2.1.2.2.Dış Borcun Vadesi	19
2.2.1.2.3.Dış Borç Faiz Oranı	20
2.2.1.2.4.Dış Borç Ödemeleri	20
2.2.1.2.5.Dış Borç Servisi	20
2.2.1.2.6.Dış Borç Servis Oranı	20

2.2.1.3.Dış Borçlanmanın Nedenleri	22
2.2.1.3.1.İç Tasarrufların Yetersizliği ..	22
2.2.1.3.2.Ödemeler Dengesi Açığının	
Kapatılması	24
2.2.2.Dış Yardım	
2.2.2.1.Dış Yardım Kavramı	25
2.2.2.2.Dış Yardım Türleri	25
2.2.2.2.1.İkili ve Çok-taraflı	
Yardımlar	26
2.2.2.2.2.Mali Yardım, Teknik Yardım,	
Gıda Maddeleri Yardımı	26
2.2.2.2.3.Bağış ve Ödünç Şeklindeki	
Yardımlar	27
2.2.2.2.4.Proje ve Program Yardımları	27
2.2.2.2.5.Bağlı ve Serbest Yardımlar	27
2.2.3.Özel Yabancı Sermaye Yatırımları	28
2.2.3.1.Tasarruf ve Döviz Kaynağı Olma Etkisi	29
2.2.3.2.Teknoloji Transferi Sağlayıcı Etkisi	31
2.2.4.Yurtdışı İşçi Tasarrufları	32

II.TÜRKİYE'NİN BÜYÜME SÜRECİNDE DIŞ FİNANSMAN

1.Kuruluştan, Planlı Döneme Kadar

1.1.Dış Borçlanma	34
1.2.Özel Yabancı Sermaye Yatırımları	39

2. Planlı Dönem

2.1. Dış Borçlanma	41
2.2. Özel Yabancı Sermaye Yatırımları	49
2.3. Yurtdışı İşçi Tasarrufları	54

III. TÜRKİYE'NİN DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARI İLE QEŞİTLİ EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ARAŞTIRILMASI

1. Cari İşlemler Açığı İle Dış Borçlanma	57
2. GSMH İle Dış Finansman	61

IV. SONUÇ

YARARLANILAN KAYNAKLAR

GİRİŞ

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve sanayileşmiş ülke durumuna gelmek bütün az gelişmiş ülkelerin ortak hedefidir. Fakat ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yapılması gerekli olan yatırımlara kaynak sağlamada yurtiçi tasarruflar her zaman yeterli olmaz. Bu nedenle dış finansman kaynaklarına başvurmak bir çok az gelişmiş ülke için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Çalışmada "Büyüme Sürecinde Dış Finansman Kaynaklarından Yararlanma" konusu tartışılmıştır. Bu konu dört bölümde incelenmiştir. I. Bölümde büyüme kavramı üzerinde durulmuş, büyüme sürecinde karşılaşılan darboğazlar ve bunların giderilmesinde kullanılabilecek dış finansman kaynakları hakkında genel açıklamalarda bulunulmuştur.

Dış finansman kaynakları, dış yardım, özel yabancı sermaye yatırımları ve yurtdışı işçi tasarruflarıdır.

Türkiye'nin büyüme süreci içinde dış finansman kaynaklarından ne ölçüde yararlandığı plan öncesi dönem v. plan dönemi olmak üzere iki ayrı başlık altında II. Bölümde tartışılmıştır.

III. Bölümde ise Türkiye'nin dış finansman kaynakları ile çeşitli ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

IV. Bölümde tüm çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yer almaktadır.

1. BÜYÜME KAVRAMI

1.1. Büyüme, Büyüme Hızı Tanımı ve Önemi

Bir ekonominin belli bir dönemde (genellikle bir yıl) üretmiş olduğu mal ve hizmet miktarında bir önceki döneme göre bir artış meydana gelmişse bu ekonomi bu zaman kesiti içinde iktisaden büyümüştür.

İktisadi büyüme başta az gelişmişler olmak üzere tüm dünya ülkelerinin temel ekonomik hedeflerinden biridir. İktisadi büyümenin ölçüsü büyüme hızıdır. Büyüme hızı değerine bakılarak bir ekonominin bir yıldan diğerine üretim gücünde, toplam harcamalarında ve toplumsal refahında meydana gelen artışlar hakkında genel bir fikir edinilir. Ayrıca başka ülkelerin büyüme hızlarıyla mukayeseler yapılarak, eğer varsa aralarındaki farklılıkların muhtemel sebepleri hakkında değerlendirmelerde bulunulur.

Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeleri ekonomik açıdan yakalayabilmeleri veya hiç değilse aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla büyümesini önleyebilmeleri için büyüme hızlarını yüksek değerlerde gerçekleştirme çabası içinde bulunmaları gerekir. Burada kullanılan "yüksek" sözcüğü subjektiftir ve içeriğinde bir değer yargısı taşımaktadır. Hangi büyüme hızının yüksek kabul edilebileceği tartışmalı bir konudur. Kıtlık, harp ve olumsuz doğa şartları altında yılda net % 2, % 3 büyüyen bir ekonominin yüksek bir büyüme hızı gerçekleştirdiği iddiasın-

da bulunabilirken normal koşullar altında bu hızlar düşük olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte genel olarak % 7 ve üstündeki büyüme hızları "yüksek" olarak nitelendirilir.

Büyüme hızı, birbirini izleyen iki senenin GSMH'leri arasındaki fark, bu iki seneden birincisinin GSMH'sı değerine bölünerek hesaplanır. Bu büyüme hızının brüt değeridir. Ayrıca ilgili dönemde nüfusta ortaya çıkan yüzdesel artış bu değerden düşülürse net büyüme hızı değerine ulaşılır. Bu hesaplar yapılırken gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer önemli husus, GSMH değerlerinin fiyat artışları deflate edilerek (yani cari değil reel fiyatlarla) hesaba katılması gereğidir.

Büyüme, iktisadi büyüme ve büyüme hızı kavramları üzerindeki bu genel açıklamalardan sonra büyüme hızını etkileyen faktörlerden ve büyüme hızının hesaplama tekniklerini konu alan büyüme modellerinden bahsetmek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde çok sayıda olan büyüme modellerinin ayrı ayrı ele alınıp analiz edilmesi yerine az gelişmiş ülkelerin büyüme sorunlarının açıklanmasında en fazla kullanılan Harrod-Domar modelinin incelenmesine kısaca yer verilecektir.(1).

(1) Harrod-Domar modelinde büyüme hızı ile ilgili formülssel açıklama kısaca aşağıda verilmiştir:

σ , hızlandırıcı katsayısı, s tasarruf oranı, I yatırımlar, Y , milli gelir ve p , büyüme hızını, t , ilgili dönemi gösterirken

$$Y = \frac{I}{s} \Delta \frac{I}{t} \quad (\text{çarpan prensibi})$$

Harrod-Domar modeli büyüme hızının hesabında iki kavrama büyük önem verir. Bunlar tasarruf oranı ve sermaye-hasıla katsayısıdır. Tasarruf oranı bir ülkenin millî gelirinin ne kadarının tasarruf edildiğini gösteren bir katsayıdır. Genellikle gelir düzeyi düşük az gelişmiş ülkelerde gelirin çoğu tüketim harcamalarına ayrıldığı için tasarruf miktarı ve dolayısıyla tasarruf oranı oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır.

Büyüme hızı, tasarruf oranı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde tasarruf oranının düşük değerlerde kalması büyüme hızı üzerinde aşağı çekici bir etki yapmaktadır.

Yatırımlardaki artışın millî gelir üzerinde yarattığı artış etkisini verir.

$$\Delta \bar{Y}_t = \sigma \cdot \Delta K_{t-1} \text{ veya } \Delta \bar{Y}_t = \sigma \cdot I_{t-1}$$

Bir önceki dönemde sermaye stoğunda meydana gelen net artışın (veya bir önceki dönem yatırımlarının) toplam arzda yaratacağı artışı gösterir. Burada $\bar{Y}$ toplam arz artışını millî gelirdeki artış olarak almak mümkündür. Çünkü üretilen mal ve hizmetlerin değerindeki artış kadar mal ve hizmetleri üretmek için kullanılan üretim faktörlerinin gelirinde artış olacaktır. Bu durumda,

$$\Delta Y_t = \frac{1}{s} \cdot \Delta I_t, \Delta \bar{Y}_t = \sigma \cdot I_{t-1}, \Delta Y_t = \Delta \bar{Y}_t \text{ için,}$$

$$\frac{1}{s} \cdot \Delta I_t = \sigma \cdot I_{t-1} \text{ olur.}$$

$$\frac{\Delta I_t}{s} = \sigma \cdot I_{t-1} \text{ veya } s \cdot \sigma \cdot I_{t-1} = \Delta I_t \text{ veya}$$

$$s \cdot \sigma = \frac{\Delta I_t}{I_{t-1}} \text{ veya } s \cdot \frac{1}{k} = \rho \text{ (Hızlandırıcı katsayısının}$$

tersi sermaye-hasıla katsayısıdır) Yatırım artış hızı büyüme olarak alınabilir.

$$s \cdot \frac{1}{k} = \rho \text{ olur.}$$

Sermaye-hasıla katsayısı bir birim gelir artışı elde etmek için ne kadar sermayeye (veya sermaye malı) artışına ihtiyaç olduğunu gösteren teknik bir göstergedir. Bu oran ne kadar düşükse gelir arttırmak için yapılması gerekli yatırım miktarı o kadar az demektir. Sonuç olarak yatırımlar kolayca gelir arttırıcı tesir yaratabilmektedir. Gelirde ortaya çıkan her artış büyüme hızında olumlu yönde etkileyeceğine göre sermaye-hasıla katsayısının küçük olması sonuçta büyüme hızını arttırmaktadır. Başka bir deyişle, büyüme hızı sermaye-hasıla katsayısı ile ters orantılıdır.

Tasarruf oranı ve sermaye-hasıla katsayısının büyüme hızı üzerindeki etkilerini birlikte göstermek için aşağıdaki formülden yararlanmak mümkündür.

r = Büyüme hızı

s = Tasarruf oranı

k = Sermaye-hasıla katsayısı iken,

$r = \frac{s}{k}$ dir.

Bu eşitliğe göre belirli bir büyüme hızı sağlayabilmek için sermaye-hasıla belli iken, s 'nin gösterdiği ölçüde bir tasarruf oranını gerçekleştirmek gerekir. Örneğin % 7'lik bir büyüme hızını sağlayabilmek için sermaye-hasıla katsayısı 3 iken % 21'lik bir tasarruf oranına ihtiyaç vardır. Yani milli gelirin % 21'nin tasarruflara ayrılması gerekir. Daha öncede bahsedildiği gibi az gelişmiş ülkelerde tasarruf oranının düşük olduğu bilinmektedir. Onun için bu oran yukarıdaki örnekte % 21

değil de sözgelimi % 10 oranında gerçekleşmiş ise, % 7'lik bir büyüme hızını gerçekleştirebilmek için % 11 oranında dış kaynak ihtiyacı olacaktır. Yani milli gelirin % 11'i oranında dış kaynağa baş vurulacaktır. Diğer bir deyişle ülke ekonomisinin dış finansman ihtiyacı milli gelirin % 11'i kadardır.

Görülüyor ki gerek sanayileşmek için gerekli yatırımların yapılması, gerekse bu yatırımların yapılmasıyla ilerki dönemlerde başlayacak üretimdeki artışlar aracılığıyla, milli gelirin, dolayısıyla büyüme hızının arttırılması için, tasarruflara (iç veya dış) gerek vardır.

Yatırımların arttırılması sonucu büyümenin hızlandırılabileceğini savunan çeşitli büyüme modelleri, iç tasarrufların yanısıra dış tasarruflarında önemini vurgulamaktadır. Özellikle Leibenstein, Rostow ve Rosenstein Rodan'un modelleri bu konuya katkıda bulunmaktadır.

Bilindiği gibi Toplam Yatırımlar, İç Tasarruflar+Dış Tasarruflardan oluştuğundan, daha yüksek seviyede yatırım yapılabilmesi iç tasarrufların arttırılamadığı durumlarda, dış tasarruflara baş vurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Dış tasarruflardan yararlanılması halinde milli gelire net bir katkı yapılmış olmaktadır. Dolayısıyla milli gelirin artması, büyümeyi de olumlu yönde etkileyecektir.

Bunun yanında büyümeye olumsuz etkide bulunan etmenlerde vardır. Bunlar arasında nüfus artışı, atıl kapasiteler, ödemeler dengesi açıkları ve tasarruf yetersizliği bulunmaktadır.

1.2. Büyümenin Dar Boğazları

1.2.1. Nüfus Artışı

Bir ekonominin büyüme hızında artış meydana gelmesi ilk bakışta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak gerçekçi bir değerlendirme yapabilmek için tek başına büyüme hızı değerine itibar etmemek gerekir. İlgili dönemdeki nüfus artış hızının da göz önüne alınması gerekir. Bunun nedeni açıktır. GSMH'ı bir pastaya benzetirsek pasta büyümüş yani belli bir oranda büyüme hızı gerçekleştirilmiştir. Ancak pastayı paylaşacak kişi sayısı (yani nüfus) GSMH'dan daha hızlı büyümüşse bir kişi başına düşen pasta miktarı sonuçta azalmış olabilir.

Bir çok az gelişmiş ülke çeşitli fedakarlıklara katlanarak büyüme hızında artış sağladığı halde hızlı nüfus artışı nedeniyle bu artışlar fertlere ya hiç yansımamakta veya azalarak yansımaktadır. Rakamsal bir örnek vermek gerekirse, bir ekonomi belli bir dönemde nüfus artış hızı dikkate alınmadan % 4 düzeyinde, büyüme hızı gerçekleştirmişken ilgili dönemde % 3 oranında nüfus artışı olduğunda bu büyüme hızı fertlere % 1 düzeyinde yansıyacaktır. Nüfus artış hızını da dikkate alan bu büyüme hızına "net büyüme hızı" denir. Büyüme hızını r , nüfus artış hızını p ile gösterirsek,

Net Büyüme Hızı = $r - p$ olur.

Nüfus artış hızını etkileyen iki temel faktör doğum oranı ile ölüm oranıdır. Nüfus artış hızı bu iki oranın farklarına eşittir. Nüfus artış hızının azaltılması için doğum oranlarının

azaltılması veya ölüm oranlarının arttırılması gerekir. İkinci faktör bir politika olarak benimsenemeyeceğine göre tek çözüm doğum oranlarının azaltılmasıdır. Doğum oranlarının azaltılması ise, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve halkın eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının yüksek olmasının temel nedeni ölüm oranlarının düşük olmasından ziyade doğum oranlarının çok yüksek olmasıdır. Bunun ardında yatan neden ise, bu ülkelerde doğum kontrol yöntemlerinin ya hiç bilinmemesi veya bilinse de benimsenmemesidir.

Konunun halkın eğitim düzeyi ile de yakın ilgisi vardır. Gelişmiş ülkelerde ise durum tamamen tersinedir. Bu ülkelerde ölüm oranları ve doğum oranları düşük olduğu için nüfus artış hızı çok azdır. Bu da, bu ülkelerde vatandaşlarının büyüme hızından daha fazla yararlanmasını sağlamaktadır.

Buraya kadar anlatılanları kısaca özetleyecek olursak yüksek bir nüfus artış hızı büyümeyi engelleyen en önemli dar boğazlar arasındadır. Bu dar boğaz özellikle az gelişmiş ülkeler, yüksek büyüme hızlarına erişmek için alacakları iktisadi tedbirlerin yanısıra mutlaka nüfus artış hızını en azından frenliyecek sosyal içerikli tedbirler de almak zorundadırlar.

1.2.2. Atıl Kapasiteler

GSMH'nin hesaplanma yöntemlerinden birisi de bilindiği gibi üretim yöntemidir. Bu yöntemde bir yıl içerisinde bir ekonomide üretilen nihai mal ve hizmetlerin reel fiyat değerleri toplanır. Bu toplamın daha büyük çıkmasının mal ve hizmet üretiminin artmasına bağlı olduğu açıktır. Mal ve hizmet

Üretiminin artışı ise ya yeni yatırımlar yapılarak ya da daha önce yapılmış yatırımlarda kapasite kullanım oranları yükseltilerek sağlanabilir. Çok basit olarak kapasite kullanım oranı bir üretim biriminin fiili üretiminin teorik üretiminin kaçta kaçı olduğunu gösteren bir katsayıdır. Bu oran ne kadar düşükse firmalar tam kapasite ile çalışmaktan o kadar uzaktırlar. Diğer bir deyişle atıl kapasiteler ortaya çıkmıştır. Atıl kapasiteleri gidermek suretiyle üretimi arttırmak yeni yatırımlar yaparak üretime göre çoğu zaman daha kolay, daha az masrafla ve daha kısa sürede gerçekleştirilebilir olma özelliklerini taşır. Bu nedenle üretimi, GSMH'ı ve dolayısıyla büyüme hızını arttırabilmek için göz önüne alınması gereken en önemli tedbirlerden biri varolan atıl kapasitelerin azaltılması veya tamamen giderilmesidir (2).

Atıl kapasitelerin giderilebilinmesi için bunları doğuran nedenlerin bilinmesi şarttır. Genellikle bir ekonomide atıl kapasite doğmasında şu etkenlerin rolü olabilir. Talep yetersizliği, finansman güçlükleri, enerji ve diğer girdilerin eksikliği (yetersizliği) veya yokluğu, işgücü verimliliğinin düşüklüğü, siyasi ve sosyal ortamdaki olumsuz gelişmeler, iç ve dış talep yetersizliği ve teknik nedenler.

Bu nedenlerin üretim üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için alınması gereken tedbirler herbir nedenin özelliğine göre farklı ve bazen de birbirleriyle gelişir nitelikte olabilir. Örneğin finansal zorlukları aşabilmek için yüksek üc-

(2) Milli Produktivite Merkezi, Atıl Sanayi Kapasitelerden İhracat İçin Yararlanma Olanakları, Ankara, 1973, s.7

retli işçiler yerine asgari ücretli işçiler çalıştırmak, işgücü gelirlerinde düşmeye neden olacağı için iş talepte gerilemeye yol açabilir.

1.2.7. Ödemeler Dengesi Açıkları

Ödemeler dengesi bir ülkenin diğer ülkelerle bir yıl içerisindeki tüm ekonomik ilişkilerini gösteren bir tablodur (3). Ödemeler dengesinin en önemli alt kalemi cari işlemler hesabıdır. Bu hesabın alt iki ana kalemi ise mal ve hizmetler hesaplarıdır. Mal hesabı ihracat ve ithalat kalemlerinden meydana gelir; bu hesaba dış ticaret dengesi de denir. Hizmetler hesabında ise turizm, işçi dövizleri, dış borç faizleri, yabancı sermaye, kâr transferleri kalemleri yer alır.

Ödemeler dengesinin cari işlemler bölümünde yer alan kalemlerden bir kısmı döviz getirici nitelikte olup hesaba (+), diğerleri ise döviz götürücü nitelikte olup hesaba (-) işaretlerle girer. Cari işlemler dengesinde bütün (+) kalemlerin toplamı (-) kalemlere eşitse cari işlemlerin dengede olduğu söylenir. (+) kalemlerin toplamının büyük olması halinde cari işlemler dengesinin fazla verdiği anlaşılır. (-) kalemlerin toplamının büyük olması ise cari işlemler dengesinin açık verdiği anlamına gelir. Bu açık "Dış Açık" diye de isimlendirilir (4).

(3) Rıdvan Karluk, "Türk Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Bu Açığın Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması", EİTİA Dergisi, Cilt XVI, Sayı 2, Eskişehir, 1980, Sayfa 214

(4) Baran Tuncer, Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dış Kaynaklar, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme, İst. 1968 s.316

Ödemeler dengesinin diğer alt kalemi sermaye hareketleri hesabı, net hata ve noksan şeklinde denkleştirici bir kalemi ile 1985 yılından itibaren uygulanan IMF standartlarına göre düzenlenmiş ödemeler bilançosu tablosunda yer alan Merkez Bankasının orta ve uzun vadeli borçlanmaları ile Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumlardan sağlanan program ve yapısal uyum kredileri ödemeler dengesi finansmanı adı ile ödemeler bilançosunda yer alır.

Bir ülkenin ödemeler bilançosu muhasebe anlamında daima dengedir. Yani bilançoyu oluşturan (+) ve (-) kalemlerin toplamı sifıra eşittir. Böyle bir eşitlik olmasa dahi net hata ve noksan kalemine uygun sayı koyarak eşitlik sağlanır. Buna karşılık ödemeler bilançosunun en önemli kalemlerinden olan cari işlemler dengesinde sonucun sıfır çıkması tamamen tesadüfidir. Esas olan kalemlerin açık veya fazla vermesidir. Bu açık veya fazlalar diğer hesaplar aracılığıyla telafi edilmeye çalışılır. Örneğin cari işlemler dengesi açık vermekte ise bu açık sermaye hareketleri bölümünde dış krediler (dış borçlanma) veya yabancı sermaye girişiyle karşılanabilir. Cari işlemler dengesi fazla veriyorsa bu fazlalık sermaye hareketleri kaleminde çeşitli ülkelere krediler verilerek veya buralara sermaye akışı sağlanarak eritilebilir.

Ödemeler dengesinin açık vermesi tek başına bir ekonominin büyüme hızını mutlaka olumsuz yönde etkileyen bir faktör değildir. Önemli olan bir ülkenin yatırımlarını arttırmak için ithalatını veya dış borçlanmasını arttırmak su-

retiyile ödemeler dengesi açıklarına uğraması (geçici ödemeler dengesi açıklarına) değil, bu açıkların büyük boyutlara ulaşması ve süreklilik arz etmesidir. Ödemeler dengesi açıklarının büyüme hızı üzerindeki etkileri incelenirken bu açıkların ortaya çıkmasına yol açan nedenlerin öncelikle ele alınması yere-
 rendi olur. Bu nedenlerin başlıcaları, ihracatın artmaması ve-
 ya yeterince artmaması, ithalatın artması, dış finansman gider-
 lerinin artması diğer döviz getirici kalemlerde iç veya yete-
 rince artış olmamasıdır.

İhracat ve diğer döviz getirici kalemler GSMH'nin har-
 camalar yöntemi ile hesabında (+) işaretle işleme girerler. İt-
 halat, dış finansman giderleri ve diğer döviz götürücü kalem-
 ler ise bu hesaba (-) işareti ile girerler. Dolayısıyla ilk
 gruptaki artışlar GSMH'yi ve büyüme hızını olumlu yönde etki-
 lerken ikinci gruptaki artışlar olumsuz yönde etkilerler. Ö-
 demeler dengesi açıklarının büyüme hızı üzerindeki doğrudan
 olumsuz etkileri yukarıdaki gibi açıklanabilir. Ancak bu a-
 çıkların bir de dolaylı etkileri vardır ki bunların büyüme hı-
 zı üzerindeki olumsuz etkilerinin yanısıra ekonomik yapı üze-
 rinde de bazen tahripkar denebilecek sonuçları olabilir. Üre-
 tim maliyetinin % 20'si oranında ithal girdiye bağlı olan
 bir sanayi kuruluşu düşünelim. Ödemeler dengesi açıkları döviz
 kıtlığı yarattığı için bu işletme üretim için gerekli girdiyi
 zamanında ve yeterince bulamaması, bu durumun süreklilik ka-
 zanması halinde tamamen üretimden vazgeçebilecektir. Sanayi-
 nin yapısı, ithal girdiye bağımlı sanayinin aleyhine değişecek

bu sanayilerin az üretim yapması sonucu üretim yaptıkları mamullerin fiyatları yükselecek gelir dağılımı buralarda çalışanların aleyhine bozulacaktır. Kıt olan döviz kaynaklarından istifade edip ithalat yapma imkanı bulanlar bu malları resmi fiyat yerine daha yüksek karaborsa yolundan satmaya gideceklerdir. Halen işletme devresinde bulunan kuruluşlar için durum böyleyken yeni kurulacak ve bir miktar ithalat gereksinimi olan sanayiler için gerekli döviz bulma imkânları iyice daralacak bu ülke adeta yatırımdan, sanayileşmeden ve büyümeden vazgeçer hale gelecektir.

1.2.4. Tasarruf Yetersizliği

Büyüme süreci içinde bulunan bir ekonominin büyüme hızını arttırabilmesi için yatırım yapması gerekir. Ancak yatırımların yapılması tasarruflara bağlıdır. Bir ülkede tasarruf eğilimi yüksek ve yapılan tasarruflar yatırıma dönüşebiliyorsa o ülkenin büyüme hızı da yüksek olacaktır. Fakat az gelişmiş ülkelerde tasarruf eğilimi düşük, tüketim eğilimi yüksektir. Tüketim eğilimini düşürerek, tasarruf eğilimini arttırmak ise çok güçtür. Çünkü bu gibi ekonomilerde kişiler tüm gelirlerini ancak zorunlu tüketim mallarına harcamaktadırlar. Bu harcamalarından feragat edip tasarruf eğilimlerini yükseltmek istemezler. Yaşamlarını devam ettirmek için zorunlu harcamalarını yapmaları gerekir.

Bir ekonomide tasarrufları gönüllü tasarruflar ve zorunlu tasarruflar diye ikiye ayırıp incelleyebiliriz. Gönüllü tasarruflar kişilerin istiyerek yapmış olduğu tasarruflar olmak-

tadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerin özelliğinden dolayı bu gibi ülkelerde kişiler tasarruflarını gelişmiş ülkelerdeki gibi hisse senedi ve tahvil olarak veya bankaya yatırarak yahut şirket kurarak değerlendirmeyip altın, gümüş vb. kıymetli madenler alımında veya bina, arsa gibi spekülâtime dönük yatırımlarda kullanırlar. Böylelikle tasarruflar doğrudan sanayi yatırımlarına dönüşmeyip atıl bekletilmiş olur. Bu tür davranışlar büyüme hızını yavaşlatır. Çünkü tasarruflar yatırıma dönüşmemektedir.

Zorunlu tasarruflar ise vergilerdir. Devlet kişilerin gelirlerinden bunu elde eder. Fakat az gelişmiş ülkelerde gelir seviyesi düşük olduğu için vergi tahsilatı istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Durum böyle olunca devlet eliyle gerçekleştirilen yatırımlar için vergiler yeterli bir finansman kaynağı olmamaktadır.

Bütün bu olumsuz unsurlar nedeniyle bu tip ekonomilerde tasarruflar yetersiz kalmaktadır.

Bu söylediklerimizi formül yardımıyla açıklamaya çalışalım.

S_t = Bir ülkenin planlanan büyüme hızını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan tasarruf miktarı

S_i = Fiili yurtiçi tasarruf miktarı olsun

$S_t > S_i$ ise

0 zaman yurtiçi tasarruflarını ihtiyaç duyulan toplam tasarruflara eşitleyecek bir finansman kaynağı gerekmektedir. Bu gibi durumlarda planlanan büyüme hızı hedeflerine erişebilmede gerek-

li olan tasarrufları elde edebilmek için dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır.

$$S_t = S_i + S_d$$

$$S_d = S_t - S_i$$

S_d , dış finansman ihtiyacını göstermektedir.

Bundan sonraki bölümde dış finansman üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

2. DIŞ FİNANSMAN

2.1. Dış Finansmanın Tanımı

Bir ekonomide iç kaynak açığının ortaya çıkması ve bunun nasıl kapatılacağı sorunu dış finansman konusunu gündeme getirmektedir.

Ülkeler değişik büyüme hızlarına ulaşabilmek için gerekli finansman ihtiyacını gelişmiş ve kaynak fazlası olan ülkelerden veya uluslararası kuruluşlardan talep ederler. Böylelikle ya tasarruf açıklarını kapatmaya ya da döviz kıtlığını gidermeye çalışırlar.

Dış finansman, bir ülkenin diğer ülkelerden veya uluslararası kuruluşlardan temin ettiği kaynaklardır. Kısaca ülkeler arasında meydana gelen kaynak akımlarıdır şeklinde de tanımlayabiliriz.

Günümüzde bütün ülkeler dış finansman kaynaklarına başvurumaktadırlar. Bunun nedeni dış açıklarını kapatmak ve tasarruf yetersizliğini gidererek istenilen büyüme hızına ulaşmaktır.

2.2 Dış Finansman Türleri

Dış finansman türleri dış borçlanma, özel yabancı sermaye yatırımları, dış yardımlar, bağış ve hibe, yurtdışı işçi tasarrufları olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Şimdi bunları ayrı ayrı ele alarak inceleyelim.

2.2.1. Dış Borçlanma

2.2.1.1. Dış Borçlanma Kavramı

Dış borçlanma, bir devletin, kamu kuruluşunun veya özel işletmenin, dış kaynaklardan mâli ya da reel kaynak sağlamasıdır. Alınan bu borcun belirli bir zaman süresi içinde geri ödenmesi koşulu vardır.

Dış borçlanmanın temelinde yatan neden bir ülkenin bireylerinin refah içinde yaşamalarının sağlanmasıdır. Günümüzde ekonomik anlamda refaha kavuşmanın ise ancak geri kalmışlıktan kurtulup gelişmiş bir ülke haline gelmekle mümkün olduğu büyük ölçüde kabul gören bir görüştür.

Gelişmiş bir ülke olabilmenin ön koşulunun sanayileşmek olduğu ve bu nedenle gelişmiş ülke sözcüğü yerine sanayileşmiş ülke sözcüğünün kullanılabileceği -üzerinde bazı tartışmalar olmakla birlikte- büyük ölçüde taraftar bulan bir başka görüştür.

Sanayileşmenin gerekli kıldığı üretimi yapacak fabrikaların kurulması ve işletilmesi ise sanayileşme yolunda atılacak adımların ilkinin teşkil eder. Bu adımı atılması için gerekli diğer tüm faktörler (hammadde, eğitilmiş işgücü, girişimci vs.)

varolsa bile, bir faktörün yokluğu veya yetersizliği işe başlamayı imkansız kılar. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olan üretim faktörü sermayedir. Yapılmasına karar verilen bir yatırımla ilgili harcamaların finansa edilebilmesi için gerekli fonların ne miktarda olduğu ve nerelerden temin edilebileceği yatırımın daha projelendirilmesi aşamasında cevabı verilmesi gereken sorulardır.

Yatırım fonlarının temel kaynağı ise tasarruflardır. Ülke içi tasarruflar, banka veya diğer aracı mali kuruluşlar aracılığı ile yatırıma dönüştürülürler. Tasarrufları yaratan ise gelirlerdir. Ülke içindeki bireylerin kazandıkları ilave l liranın ne kadarını tasarruf ettiklerini gösteren marjinal tasarruf oranına bakarak bir ülkede o yıl elde edilen toplam gelirin (gayri safi milli hasılanın) ne kadarının tasarruf edilerek (mükemmel işleyen bir sermaye piyasasının var olduğu varsayımı altında) yatırıma dönüşebileceğini kestirebiliriz

Marjinal tasarruf oranı ne kadar yüksekse yatırımlar için gerekli finansman kaynağının yurt içinden sağlanması imkânı o kadar artmış demektir. Tersine marjinal tasarruf oranının düşük olması yatırımların yurtiçi kaynaklarla sağlanması imkânının azaldığı anlamına gelir. Bu taktirde ya planlanan büyüme hızı ve yatırımlardan vazgeçilecek ya da finansman sorununu çözmek için dış kaynaklara başvurulacaktır. Bu dış

kaynaklar arasında en büyük payı çoğu zaman dış borçlar oluşturmaktadır.

Dış kaynaklara daha az başvurmanın bir başka yolu da yurtiçi tüketimi azami ölçüde kısarak iç tasarrufları arttırmak olabilir. Ancak böyle bir yolla katlanılacak fedâkarlık ile dış borçlanma suretiyle üstlenilecek yükün maliyeti iyi hesaplanmalıdır. Eğer dış borçlanmanın yükü tüketicilerin refahındaki azalmadan daha az ise dış borçlanmanın tercih edilmesi mümkündür. Ayrıca herşeye rağmen yerli para cinsinden iç tasarruflarda sağlanan artış döviz cinsinden tasarruflar haline kolayca dönüştürülemiyorsa ve tasarruf yetersizliği esasen döviz cinsinden tasarruf için söz konusu ise tüketimi kısarak iç tasarrufları arttırmanın fazla bir yararı yoktur. Dış borçlanma böyle bir durumda yine tercih edilebilecek bir yoldur.

Ekonomilerin hangi miktarda dış borçlanmaya gidecekleri önceden hazırlanan plânlarla da kestirilmeye çalışılır.

Aşağıda tablo, bir örnek olarak verilmiştir. Bu tabloda IV. Beş Yıllık Kalkınma Plânında öngörülen tasarruf-yatırım değerleri ve farkı ile dış finansman ihtiyacı gösterilmiştir.

TABLO I
TASARRUF-YATIRIM DENGESİ
(Milyar TL)

	<u>1976-1983 Toplam</u>
I. TOPLAM TASARRUFLAR	1647
II. TOPLAM YATIRIMLAR	1647
A. Sabit Sermaye Yatırımları	1575
Kamu	898
Özel	677
B. Stok Değişimleri	72
Kamu	35
Özel	37
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	+48
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-247
Toplam Tasarruf-Yatırım Farkı (Dış Finansman İhtiyacı)	-199

KAYNAK: IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT.

Tablodan da görülebileceği gibi 1979-1983 döneminde yapılacak yatırımların tasarruflarla karşılanamayan kısmı 1978 câri fiyatlarıyla 199 Milyar TL dir. Bu kadarlık bir dış finansman gereği ortaya çıkacaktır.

2.2.1.2. Dış Borçlanmanın Değerlendirilmesinde Kullanılan Kavramlar

Bir ülkenin dış borçları ile ilgili hesaplamalarda ve yapılan değerlendirmelerde dış borcun miktarı, vadesi, faiz oranı koşulları, dış borç servisi, dış borç servis oranı gibi kavramlar önemlidir. Bu kavramlar üzerinde kısa açıklamalar aşağıdadır.

2.2.1.2.1. Dış Borç Miktarı

Dış Borç Miktarı, kullanılmış ifadesi olmadığı sürece henüz kullanılmamış borçları da içerir. Borç miktarına yalnız borcun ana parası dahil edilir. Kümülatif (birikimli) borç miktarını hesaplarken ise geçmiş yılların borç ana paralarının toplamı alınır. Faiz hesabı ise ayrıca yapılır. Bununla birlikte bazı gösterimlerde borcun faizi ana paranın bir parçası olarak ifade edilir. Bu durumda borç miktarı, borcun ana parası+borcun faizinin toplamı olmaktadır.

2.2.1.2.2. Dış Borcun Vadesi

Dış borcun vadesi, borcun geri ödemesi bitene kadar geçen süredir. Bazı dış borçlar için bir süre hiçbir ödemede bulunulmaz. Bu süre ödemesiz süredir ve çeşitli nedenlerle bu sürenin uzun veya kısa olması durumlarıyla karşılaşılabılır. Dış borcun üç yıldan kısa vadeli olması halinde kısa vadeli, üç yıl ve daha uzun vadeli olması halinde ise orta ve uzun vadeli dış borç olarak adlandırılması mümkündür. Dış borcun ana para ve faizinin hangi aralıklarla ve ne kadar süre

içinde ödeneceği, faiz oranıyla birlikte borcun elverişliliği ile ilgili temel göstergeleri teşkil ederler. Yani bunlara bakarak bir ülkenin elverişli (uygun) koşullarla borçlanıp borçlanmadığı hakkında fikir yürütülebilir.

2.2.1.2.3. Dış Borç Faiz Oranı

Dış borç faiz oranı, alınan dış borca uygulanan faiz yüzdesidir. Uluslararası kuruluşların alınan borçlarda nispeten daha düşük faiz oranları ile karşılaşılırken özel banka ve banker piyasasından alınan veya kısa vadeli borçlarda faiz oranları nispeten yüksektir.

2.2.1.2.4. Dış Borç Ödemeleri

Dış borç ödemeleri deyince ana para ve faiz ödemeleri anlaşılır. Bu ödemeler dövizle, milli para ile mal ve hizmetlerle veya bunlardan biri veyahut ikisi-üçü ile yapılabilir.

Net borç akımı, dış borç kullanımından ödenen ana paranın çıkarılmasıyla elde edilir.

2.2.1.2.5. Dış Borç Servisi

Dış borç servisi bir yıl içinde ödenen dış borç ana para ve faizlerin toplamıdır. Büyüklüğü geçmişte alınan borçların miktar ve geri ödeme koşullarına bağlıdır.

2.2.1.2.6. Dış Borç Servis Oranı

Borçlu ülkenin bir yıl içinde cari işlemlerden kazandığı dövizlerin yüzdesel olarak ne kadarını dış

borç servisine harcadığını gösterir. Bu oran ne kadar yüksek olursa borç servisinin (ana para + faiz ödemeleri) borçlu ekonomi üzerinde etkisinin o kadar fazla olduğu anlaşılır.

$$\text{Dış Borç Servis Oranı} = \frac{\text{Dış Borç Servisi (Ana Para + Faiz Ödemesi)}}{\text{Cari İşlemler Gelirleri}}$$

Dış borç servis oranının düşmesi borçlu ülkenin borç yükünün azaldığı veya döviz gelirlerinin hızla arttığı anlamına gelir.

Ülkelerarası borç servis oranları karşılaştırması yapmak borç yüklerinin birbirlerine göre ne ölçüde az veya çok olduğu hakkında genel bir fikir verir. Bununla birlikte böyle bir karşılaştırma bazen yanıltıcı olabilir. Çünkü aynı orana sahip iki ülkenin borç miktarları ve dış gelirleri birbirinden çok farklı olabilir.

Borç servis oranı bir ülkenin milli gelir ve büyümesi ile borç servis kapasitesi arasında bir ilişki kurmadığı için uzun dönemde fazla anlamlı değildir. Bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki kurabilmek için ekonominin bazı makro ekonomik göstergelerinde incelenmesi gerekir. Bu makro ekonomik göstergelerden başlıcaları şunlardır. Kişi başına düşen gelir seviyesi, ihracat ithalat değerleri ve değişim hızları, ülkenin sahip olduğu altın ve döviz rezervleri, dış borçlanma dışında ülkeye giren diğer kaynak miktarları sayılan bu göstergeler gözönüne alınarak bir ülkenin dış borçlanma imkanlarının genişlediği veya daraldığından söz etmek mümkündür. Böylece dolaylı olarak dış borçlanma mikta-

rından etkilenen milled gelir ve büyüme hızı değerlerinde de artışlar veya azalışlar olabileceği tahmin etmek imkanı ortaya çıkar.

2.2.1.3. Dış Borçlanma Nedenleri

Ülkelerin hangi nedenlerden dolayı dış borçlara baş vurdukları hakkında birbirinden farklı iki temel görüş vardır. Bunlardan birincisi iç tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanan tasarruf açığının karşılanması, ikincisi dış ödemeler açığının yarattığı döviz kıtlığının giderilmesi için dış borçlara baş vurulduğunu savunur. Dış borçlanmaya bu iki nedenin birlikte yol açtığını savunan görüşlerde yaygındır. Şimdi yukarıda belirtilen iki dış borçlanma nedenini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

2.2.1.3.1. İç Tasarrufların Yetersizliği

Genellikle iç tasarruf düzeyinin az gelişmiş ülkelerde düşük olduğunu göz önünde tutarak, önce Nurse'in bu ülkeler için ileri sürmüş olduğu görüşlerden hareketle bu nedeni ele alalım.

Nurse'e göre az gelişmiş ülkeler, fakir oldukları için yatırımlarını arttıramazlar. Bu nedenle de fakirlik çemberini kıramamaktadırlar. Yani fakirliğin fasit dairesinin temelinde sermayenin rolü vardır (5).

(5) Nurse, R, Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü
(Çev: Şevki Adalı), Menteş Kitabevi, İstanbul, 1964,
Sayfa: 9-30

Az gelişmiş bir ülkenin kalkınmasında dış sermayenin rolü çok genel olarak şu şekilde ifade edilebilir.

I = Toplam Yatırım

S = İç Tasarruf

B = Dış sermaye iken, biraz gelişmiş ülkede iç tasarruflar, kalkınma için belirlenen büyüme hızının gerçekleşebilmesi için gerekli olan yatırımları yapmayı mümkün kılacak yeterlikte değildir.

$I > S$ olup, dış borçlanmaya gerek vardır.

$B = bY$ 'dir. b , ortalama dış borçlanma katsayısıdır.

Gayri safi milli hasılanın hangi oranı kadar dış borçlanılacağını ifade eder.

$S = sY$ idi. s , ortalama tasarruf eğilimi katsayısı olup, gayri safi milli hasılanın hangi oranda tasarrufa ayrılacağını gösterirdi.

$I = \Delta Y/p$ 'dir. p , yatırımın ortalama (marjinal) verimliliği katsayısı olup, bir dönem önce yapılan yatırımın gayri safi milli hasılanda bir dönem sonra ne kadarlık bir değişiklik sağladığını gösterir.

İç tasarrufların eksikliğini dış borçlanma kapatıyorsa,

$I = S + B$ veya

$I = sY + bY$ idi. O halde

$sY + bY = \Delta Y/p$ olur. Ya da

$(s+b)Y = \Delta Y/p$ buradan

$\Delta Y/Y = p(s+b)$ olur.

Eşitliğin sol tarafı, bir ülkenin gayri safi milli hasılasının artış hızı veya ekonominin büyüme hızıdır. b , eşitliğin

diğer tarafında payda yer alması ve işaretinin "+" olması nedeniyle, büyüme hızına olumlu yönde katkıda bulunur.

O halde hedef alınan kalkınma hızının gerçekleştirilmesi ve erişilmek istenen büyüme hızına ulaşılabilmesi için yapılması gerekli yatırımları finanse etmek amacıyla iç tasarruflara ilave ek tasarruflara gerek vardır.

2.2.1.3.2. Ödemeler Dengesi Açığının Kapatılması

Dış Borçlanmaya özellikle az gelişmiş ülkelerde dövizin kıt faktör oluşundan dolayı başvurulduğunu savunan bu görüşe göre, bu ülkelerin kalkınabilmeleri için zorunlu olan yatırım malları ithalatını yapabilmeleri, dövize olan ihtiyaçlarını iç ve dış kaynaklardan sağlamalarına bağlıdır.

Ödemeler dengesi açığının kapatılması için iç tasarruflardaki artışın yatırıma ve dolayısıyla kısmen ihracata dönüşmesinin yurtiçi kaynakların mobilizasyonunun zayıf olması nedeniyle büyük kayıplara uğramadan kolaylıkla mümkün olacağını sunan bu görüş, dış borçlanmanın bu durumda doğal ve normal bir davranış olduğunu kabul etmektedir.

Tasarruf yatırım açığı olmasa da ödemeler dengesi açığı olabilecektir. Çünkü yeterince iç tasarruf sağlansa dahi, bunu yatırıma yöneltmek için yurt dışından döviz karşılığı ithal edilecek mal, hizmet ve bedeli ödenecek teknik bilgiye ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ödemeler dengesi açığı kadar dış borçlanmaya gidilecektir.

2.2.2. Dış Yardım

2.2.2.1. Dış Yardım Kavramı

Dış yardım gelişmemiş ekonomilerin, kişi başına milli gelir itibariyle zengin ülkelerin kamu kaynaklarından, hiçbir mali karşılık talep etmeden, yada, kaynak maliyetinin gerçek değerinden küçük bir geri ödeme karşılığında, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirme hedefine yönelmiş ülkelerin, özellikle kıt olan dış mali kaynaklarına sağladıkları katkılar olarak tanımlamak mümkündür (6).

Genellikle birçok kaynaklarda dış yardım ayırımına gidilmemekte dış yardım, dış borç içinde mütalâ edilmektedir. Dış yardım ile dış borcu birbirinden ayıran en önemli özellik, alınan dış kredinin faiz oranı düşük, ödemesiz süresi uzun ve uygun ödeme şartlarında ise bu kredi dış yardım şeklini almaktadır.

Dış yardımların hiç bir karşı ödeme gerektirmeyen kısmı bağış biçiminde verilen kaynaklardır. Bu durumda üstlenilen mali yükün ölçüsü, az gelişmiş ülkeye karşılıksız olarak verilen kaynakların, yardım veren ülke açısından mümkün olan alternatif kullanımları ve dolayısıyla, vazgeçilen fırsatın maliyetidir.

Dış yardımın önemini ekonomik kalkınmaya sağladığı katkı açısından değerlendirmek gerekir.

(6) Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları c.16 Ankara, s.13

Az gelişmiş ülkeler açısından dış yardımın önemi yardım akımının gerçek maliyetini belirleyen yöntemle saptanacak olursa, bu taktirde uygulanacak yardımla ilgili iskonto oranı, yardım alan ülkede geçerli olan ortalama faiz oranı ya da yatırımların yıllık ortalama verim oranı ile birlikte değerlendirilerek ölçülebilir.

2.2.2.2. Dış Yardım Türleri

Dış yardım türlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz (7).

2.2.2.2.1. İkili ve Çok-taraflı Yardımlar

İkili yardımlar, yardım veren bir ülke ile yardım alan bir ülkenin taraf olarak, aralarında vaadettikleri bir yardım anlaşması gereğince kamu kesimi kaynaklarından sağlanan fonları belirtir. Çok taraflı yardımlar, uluslararası kurumlar tarafından sağlanan fonlardır.

2.2.2.2.2. Mali Yardım, Teknik Yardım,

Gıda Maddeleri Yardımı

Mali yardımlar, çoğunlukla

belirli mal ve hizmetlerin satın alınabilmesi için sağlanan ödeme olanaklarını belirtir. Teknik yardım, az gelişmiş ülkenin ihtiyaç duyduğu teknik bilgi transferi, proje ve danışmanlık hizmetlerini kapsamaktadır. Gıda maddeleri yardımı şeklindeki yardımlar az gelişmiş ülkede üretimin nüfus artışından doğan ek talebi karşılayamaması halinde, geliş-

miş ülkelerin kendi üretim fazlasından yaptığı transferdir.

2.2.2.2.3. Bağış ve Ödünç Şeklindeki Yardımlar

Yardım veren ve alan ülkeye yüklenen mali yük açısından dış yardımlar, bağış ve ödünç olarak ayrılmaktadır. Bağış şeklindeki yardımlarda geri ödeme sözkonusu olmadığı halde ödünç şeklindeki yardımlarda, yardım anlaşmasında saptanmış bulunan süre içinde belirli bir faiz oranı üzerinden geri ödenecektir.

2.2.2.2.4. Proje ve Program Yardımları

Belirli bir projenin gerçekleştirilmesi amacıyla sağlanan yardımlara proje yardımı; genel kalkınma hedefleri için gerekli yedek parça, hammadde ve yarı mamul mallar ithalatının finansmanı için kullanılmak üzere verilen yardımlara proje yardımı denilmektedir.

2.2.2.2.5. Bağlı ve Serbest Yardımlar

Yardım anlaşması, fonların belirli bir ülkede ya da belirli mal ve hizmetler için harcanmasını şart koşuyorsa, bu taktirde yardım alan ülkenin harcamaya yetkisi söz konusu değildir; bu gibi dış yardımlar, bağlı dış yardımlardır (8).

(8) a.g.e, s.34

Ne yardımın verildiği kaynağa , ne de belirli bir projeye bağlanmış olan yardımlar, serbest yardımlardır. Yardımı kabul eden ülke, böyle bir durumda, yardım fonlarını kullanmada geniş yetki sahibidir.

2.2.3. Özel Yabancı Sermaye Yatırımları

Az gelişmiş ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması gelirin tasarrufa ayrılan kısmını diğer bir deyişle tasarruf oranında düşük olmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda yalnız yurtiçi tasarruflarına dayanarak yapılacak yatırımların sağlayacağı büyüme hızı da yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı az gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarını arttırabilmek için dış kaynaklardan yararlanmaları zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Özel yabancı sermaye yatırımları bu dış kaynakların başlıcalarından biridir.

Yabancıların -ki bunlar ekseriya çok uluslu büyük şirketlerdir- bir ülkeye gelip tek başlarına ya da yerli sermayedarlarla ortaklaşa olarak bir işe girişmelerine özel yabancı sermaye yatırımı denir (9).

Yabancıların bu yatırımlardan elde etmeyi düşündükleri yarar hisselerine düşecek olan kâr payıdır. Bu kâr, genelde yabancıların kendi ülkelerinde aynı işi yapmakla elde edeceklerinden daha yüksektir.

(9) Sadun Aren, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, İstanbul, 1971, s.242

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ekonomiye etkisini iki başlık altında toplayarak inceleyelim.

2.2.3.1. Tasarruf ve Döviz Kaynağı Olma Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları genel olarak yatırımın yapıldığı ülkede tasarruf ve döviz açığının kapatılmasına yardımcı olur. Bilindiği gibi tasarruf ve döviz yetersizliği az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin iki önemli darboğazıdır.

Yabancı sermayenin yurtiçi tasarruflara katkısının hem doğrudan doğruya hem de dolaylı olacağı düşünülebilir. Doğrudan katkı, yabancı sermaye transferi kadar bir kaynağın yurtiçi tasarruflarına eklenmesi biçiminde ortaya çıkar. Bunun hem miktar hem de toplam tasarrufların yüzdesi olarak ölçülmesi mümkündür. Ancak yabancı sermaye yatırımlarının toplam tasarruflara dolaylı etkisinin ölçülmesi çoğu hallerde mümkün olmayabilir(10). Bu etki olumlu olabileceği gibi bazen olumsuz da olabilir. Yabancı sermaye yatırımları sonucu istihdam edilen üretim faktörlerinin gelirlerinde bir artış meydana gelir. Bu artış, bu faktör sahiplerinin tasarrufları da arttırabilir. Bu durum dolaylı olumlu etkiye bir örnektir.

Bununla birlikte yabancı sermaye yatırımı yurtiçi ta-

(10) Baran Tuncer, "Özel Yabancı Sermaye Yatırımları", Türk Ekonomisinde Tasarruf ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, s.75

sarruflarını bazen olumsuz yönde de etkileyebilir. Eğer yabancı sermaye kuruluşu, yerli sermayenin kolaylıkla faaliyet gösterdiği veya gösterebileceği alanlara girerse, yurtiçi gelirler ve dolayısıyla tasarruf üzerinde azaltıcı bir etkiye yol açabilir.

Yabancı sermaye döviz veya sermaye malı şeklinde yatırım yapacağı ülkeye kaynak aktarır. Her iki halde de gittiği ülkenin döviz rezervlerine bir katkı niteliği taşır. Çünkü aynı sermaye malının ilgili ülke, ithal etmek isteseydi belli bir miktar döviz sağlamak zorunda kalacaktı. Özellikle ödemeler dengesi açıkları yüksek değerlere erişmiş veya döviz rezervleri yeterli olmayan ülkeler için böyle bir katkının büyüme hızını arttırmak için gerekli yatırımları yapmada büyük önemi vardır. Üstelik bu katkının maliyeti dış borçlanmada olduğu gibi belirli bir faiz veya servis ödemesi şeklinde değildir. Yalnızca eğer teşebbüs ilerde kâr etmeye başlarsa bu kârı yasalar çerçevesinde bir bölümünü yabancı sermayenin geldiği ülkeye veya başka ülkelere transfer etmesine izin verilecektir. Bu ise risk faktörüne bağlı olarak artar veya azalır. Ancak hiçbir zaman dış borçların hiç bir koşula bağlı olmadan geri ödenmesi gereken ana para ve faizi toplamı değerine ulaşamaz. Yabancı sermaye yatırımı döviz olarak veya sermaye malı olarak yurt içinde sağladığı kaynağı yerli para ile tam olarak ikame etmesi mümkün değildir. Bunun nedeni sermaye malı ithalatının yapıldığı ülkelerin ithalatta yerli parayı kabul etmeyip mutlaka konvertibl döviz talep etmelidir. Onun i-

çin yabancı sermaye sahibinin konvertibl dövizle yapacağı yatırımın yerine yerli sermayedarın yerli para ile yapacağı yatırımı tam olarak yapamaz.

2.2.3.2. Teknoloji Transferi Sağlayıcı Etkisi

Yabancı sermayenin transfer olduğu ülke ekonomisi üzerindeki en önemli etkilerinden birisi teknoloji birikimi ve oluşları bu ülkeye getirmesidir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde müteşebbislerin üretim teknolojisi hakkında bilgi ve tecrübeleri eksik ve yetersizdir. Bu konuda yabancı şirketler yol gösterici bir rol oynayabilirler.

Teknik bilgi az gelişmiş ülkelerde en çok kıtlığı duyulan bir faktördür. Birçoklarına göre yabancı sermaye teknik bilginin az gelişmiş ülkelere aktarılmasında en etkin bir araçtır. Bu teknik bilginin bir kısmı doğrudan doğruya üretim süreciyle ilgilidir, bir kısmı da pazarlama konusundadır. Bu iki çeşit teknik bilgi kadar önem taşıyan diğer bir hususda bir firmenin etkin bir biçimde yönetimiyle ilgili teknik bilgi ve tecrübedir. Buna bir de ev sahibi ülkede bu ileri teknikleri kullanmayı öğrenen işgücünün daha vasıflı hale gelmesi faktörünü de ekleyebiliriz. İşte yabancı sermaye bütün bu teknik bilgilerin ve uygulamaların az gelişmiş ülkelere aktarılmasına araç olabilmektedir.

Bu konuda ileri sürülen bazı fikirleri de bu noktada kısaca gözden geçirmek yararlı olur. Bazı iktisatçılara göre

günümüzde gelişmiş ülkelerde geliştirilen teknoloji çoğu zaman az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına uymaz. Örneğin az gelişmiş ülkelere en çok yararlı olabilecek teknolojiler en ileri teknolojiler olmayabilir. Bazı hallerde farklı bir kaynak dağılımının gereklerine uygun olarak geliştirilen sanayileşmiş ülke teknolojisi -ki çoğunlukla işgücünden tasarrufu gerektiren teknolojilerdir- az gelişmiş ülkelerin kaynak dağılımının gereklerine ters düşebilir. Ayrıca sanayileşmiş ülke teknolojileri çoğunlukla büyük piyasalara yönelen teknolojilerdir. Az gelişmiş ülkede nisbeten küçük bir piyasaya yönelen firmaların bu teknikleri kullanması bunların piyasadaki etkinliğini azaltabilir.

2.2.4. Yurtdışı İşçi Tasarrufları

Ülke dışında çalışan işçilerin gönderdikleri ya da dönüşlerinde birlikte getirdikleri tasarruflar tüketim mallarına harcanarak ya da sermaye birikimine katkıda bulunarak ülke ekonomisini etkilemiş olurlar. Göçmen işçilerin ülkelerine gönderdikleri dövizler, tasarruf ve yatırım kaynağı olarak oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Bu kaynağın önemi işçilerin ülkelere transfer ettikleri dövizlerin, ülkelerindeki kişi başına gelir miktarı ile karşılaştırılması ile kolayca ortaya çıkabilmektedir.

Ülke dışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizlerin bir kısmı yatırımlara yönelmiş ise de, önemli bir kısmının ülkelerin uzun dönemli kalkınma hedeflerine uygun bir biçimde değerlendirildiği söylenemez. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi

için işçi göçünün tüm sosyo-ekonomik etkilerini gözönüne alacak ve transfer edilen dövizlerin istihdam yaratıcı projelere optimal dağılımını içerecek politika paketlerinin hazırlanması ve uygulanmasını gerektirecektir.(11).

Ülkeye transfer edilen tasarrufların, işçiler yakınlarıncı tüketim amacıyla kullanılması bu tasarrufların verimsiz kullanıldığını göstermez. Örneğin, gönderilen dövizlerin ev satın alma ya da eğitim amacıyla kullanılması da bir "yatırım" dır. Bu tür tüketim, tüketicinin sağlık ve etkinliğini arttırdığı ölçüde verimli bir yatırım olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda konut sektöründe genellikle oldukça az ithal girdisi kullanılmaktadır. Bu nedenle bu sektöre yönelik harcamaların artması ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunabilir.

Göçmen işçilerin ülkelerine gönderdikleri dövizler, ülkelerinin ödemeler dengesi üzerinde önemli ve genellikle olumlu etkiler yaratmaktadır. İşçi dövizleri ödemeler dengesi üzerinde dış yardımlar ya da dolaysız yatırımlara benzer etkiler yaratırsa da ekonomik büyümeye farklı katkılarda bulunur. Dış yardımlar ve dolaysız yabancı yatırımlar belirli yatırım projelerinin finansmanına yöneltilmiş olabilir. İşçi dövizleri, şahıs gelirlerinin transferi olduğundan bir kısmı tüketim harcamalarına kayar, Eğer bu dövizler verimli yatırımlara başarılı bir biçimde kanalize edilebilirse ve artan iç talep iç pazardan karşılanabilirse, gerek ekonomik büyümeye gerekse ödemeler dengesine çok olumlu katkılarda bulunur.

(11) Amil Berksu, İşçi Tasarruflarının Yurda Yönlendirilmesi ve Değerlendirilmesi, Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri II. İktisat Kongresi, Ankara, 1981, Sayfa 150

II. TÜRKİYE'NİN BÜYÜME SÜRECİNDE DIŞ FİNANSMAN

1. KURULUŞTAN, PLANLI DÖNEME KADAR

1.1. Dış Borçlanma

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeni Türk Devletinin iki yönlü dış borç sorunu ortaya çıktı. İlki, Osmanlı Devleti'nden devir alınan dış borçların ödenmesi, diğeri ise ekonomik gelişmeyi sağlamada gereksinme duyulan dış finansmanı karşılamak için yeni dış borç sağlanması.

Cumhuriyet hükümetinin aldığı ilk dövizle ödenecek dış borç 1927 yılında imzalanan İsviçre, Almanya ve Fransa kredisidir. Kredi Haydarpaşa limanı ve Anadolu Demiryolu için kullanıldı.

Dünya konjonktürünün ve Türkiye'nin kendi yapısının oluşturduğu koşullar sonucunda, 1930 yıllarında gelişmenin daha süratli ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmesi için iktisat politikası devletçi bir yaklaşımla yeniden düzenlendi. Yeni politikanın felsefesinden doğan ve sanayi kesimini düzenlemek için hazırlanan Birinci Beş Yıllık Plânın uygulanabilmesi için Sovyetler Birliğinden 27 milyon dolarlık kredi alındı. Bu kredi, planın öngördüğü fabrikaların yapımında kullanıldı. 1938 yılında İngiltere'den 10 milyon sterling dış ödeme güçlüklerini gidermede, 6 milyon sterling de askeri malzeme alımında kullanılmak üzere alınan 16 milyon sterling krediden sonra, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesine kadar Türkiye uzun vadeli başka bir dış borç

almamıştır(12).

Savaş döneminde Türkiye, bağımsız bir dış politika izlediğinden müttefiklerden (İngiltere ve Fransa) 1940 yılında 164 milyon dolarlık kredi, Almanya'dan da 1942 yılında 100 milyon mark kredi sağlamıştır.

1945 sonrası dönemde dış borçlanma, gerek hız, gerekse nitelik bakımından farklılıklar gösterir. 1955 yılına kadar borçlanma, özellikle 1949-50 yıllarından itibaren, genişleyici iktisat politikalarına paralel olarak hızlı bir artış gösterdi. 1955 yılından itibaren dış ödeme güçlüklerinin etkisiyle büyümenin yavaşlaması, hem proje kredisi, hem de ticari kredi talebini azaltarak borçlanmanın da yavaşlamasına yol açtı. 1958 yılı ise özel bir yıldır. Krizin doruk noktasına vardığı bu dönemde, Türkiye IMF ile anlaşmak zorunda kalarak OEEC (Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü, daha sonra OECD) ve ABD Hükümeti'nden ödemeler bilançosunun düzeltilmesi amacıyla büyük çapta program kredisi (kullanımı serbest olan kredi) aldı. Kriz atlatıldıktan sonra 1962 yılına kadar dış borçlanma hem yeniden hızlanmış, hem de ticari ve proje kredilerine yönelmiştir.

Bu dönemin ilk yıllarında borç şeklinde en büyük döviz girdisini sağlayan kredi Marshall Yardımı oldu. 1948, 1950 ve 1952 yıllarında yapılan üç anlaşmayla toplam 85 milyon dolar

(12) Sevim Görgün. "Türkiye'nin Dış Borçları" Türkiye Ekonomisinin 50. Yıl Seminerinde sunulan tebliğ s.347.

borç alındı. Marshall kredilerinin en büyük özelliği, düşük faizli (% 2.5) ve çok uzun dönemli (ortalama 15 yılı ödemesiz olmak üzere 44 yıl) olmalarıdır. Bu olumlu koşulların nedenini Marshall yardımının amacında aramak gereklidir. Avrupa'da savaş sonucu yıkılan fabrikaların yeniden kurulması için, gerekli ithalatı yapabilmeleri amacıyla Avrupa ülkelerine çok iyi koşullarda ve büyük miktarda kredi verilmesi gerekiyordu. İthalat ancak ABD'den yapılabileceği gibi, krediyi de gene ABD verebilirdi. Türkiye, çok az da olsa bu krediden NATO üyeliği sayesinde yararlandı.

Bu arada, ABD'den bu dönemde 177 milyon dolar tutarında bağış alındığını belirtelim. Bu bağışlar özellikle silah ithalatında kullanıldı. Ayrıca Avrupa Tediye Birliği'nden alınan 52 milyon dolarla Amerikan bağışlarının bir kısmı, 1948 yılından itibaren giderek büyüyen açıklar vermeye başlayan ödemeler bilançosunu dengelemek için kullanıldı.

1954 yılında tarım üretiminin büyük çapta gerilemesiyle, daha sonraki yıllarda da ithalat darboğazı ve büyümenin yavaşlamasıyla kendini gösteren ekonomik kriz döneminde, borçlanmanın hissedilir ölçüde yavaşladığını gözlemliyoruz. Nitekim 1955-57 arası üç yıl boyunca yapılan kredi anlaşmalarının tutarı 74 milyon doları bulmamıştır.

1958 yılında, ithalat darboğazının doruk noktasına varması, enflasyonun hızlanması ve büyüme hızının düşmesi sonucu ortaya çıkan son derece olumsuz tablo, DP iktidarını IMF ile anla-

şarak istikrar programı uygulamak zorunda bıraktı. Doları 2.80'den 9 TL'ye çıkaran devalüasyondan sonra, Temmuz ayında ödemeler bilançosunun düzeltilmesi için ABD, OEEC ülkeleri ile IMF'den toplam 359 milyon dolarlık borç temin edildi.

İstikrar programından sonra ihracatta meydana gelen önemli artış, Türkiye'nin program kredisi ihtiyacını azaltırken, yatırımlar, proje kredileri ve ticari kredilerin devamını gerekli kılıyordu. 1959-1962 arasında imzalanan kredi anlaşmalarının toplamı 555 milyon dolara ulaşmaktadır. Bu kredilerle döviz ihtiyaçları sağlanan yatırımlar arasında lastik fabrikaları, Ereğli Demir Çelik ve İPRAŞ rafinerisi başta geliyordu.

Bu süreç aslında Türkiye'nin seçmiş olduğu ekonomik kalkınma tarzının doğal bir parçasıdır. 1948 yılından itibaren dış ticaret açıklarının kronikleşmesi ve tasarruf açığı, gerek proje, gerekse program kredisi biçiminde dış borçlanmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Bilindiği gibi dış yardım, gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarını desteklemek amacıyla gelişmekte olan ülkelere sağladıkları düşük faizli, uzun vadeli kredilerdir. Bu nedenle elde edilen istatistikî veriler de dış yardım ayrılmadan dış borçlar içinde verilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde dış yardımlar, dış borçlar içinde incelenmiştir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 1927-1962 döneminde dış borçları dolar ve TL cinsinden verilmiştir.

TABLE II
1927-1962 DÖNEMİ DIŞ BORÇLAR

Yıllar	Borçlanma Miktarı (Dolar)	Borçlanma Miktarı (TL) (Bin ₺)
1927	67.223	92.728
1930	10.000	13.800
1934	27.390	37.798
1938	60.290	83.200
1940	164.212	266.612
1942	142.754	197.000
1946	16.100	31.034
1947	41.722	118.015
1948	44.021	124.368
1949	7.500	21.189
1950	121.578	348.432
1952	51.740	146.175
1953	35.961	101.598
1954	141.113	398.668
1955	23.493	66.372
1956	2.480	7.006
1957	47.860	135.196
1958	116.296	790.807
1959	139.532	1.255.789
1960	194.224	1.748.012
1961	107.840	970.560
1962	113.074	1.017.668

KAYNAK: Maliye Bakanlığı, Hazine Genel Müdürlüğü Dış Borçlar
Dökümü

1.2. Özel Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketlerin, değerleri karşılığında millileştirilmesine gidilmiştir. Millileştirmeler onaltı yıl sürmüş ve yabancı şirketlere tazminat olarak 236.5 milyon İsviçre Frangı, 204.5 milyon Fransız Frangı, 34.8 milyon İngiliz Sterlini ve 10.7 milyon Türk Lirası ödenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de önemli bir yabancı sermaye hareketi görülmez. Bunda yabancı şirketlerin Osmanlı Devleti'nde elde ettikleri sınırsız ayrıcalıkları elde edememelerinin yanında, yeni kurulan genç cumhuriyete karşı duyulan çekingenliğin de payı vardır.

1932-39 devletçilik yılları, yabancı özel sermayeye karşı oldukça kapalı bir politikanın izlendiği dönemdir.

1945 yılına kadar geçen sürede yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda yasal bazı düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin 1947 yılında Türk Parasını Koruma Yasası'na ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferleri hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştır. 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı Yasa'yla Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verildiği gibi dışardan borç almak isteyen Türk girişimcilerine de bu borçların faizlerinin transfer hakkı sağlanmıştır. Ancak Türkiye'de yabancı sermayenin gerçek anlamda teşviki 18 Ocak 1954 tarihinde

kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile başlamıştır.

Yabancı Sermaye Teşvik Yasası Amerikan Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı Randall, Petrol Yasası ise Amerikan petrol şirketlerinin hukuk müşaviri Max Ball'ın yönetiminde hazırlanmıştır.

1923 yılından 1954 yılına kadar, yani bu dönemde yabancı sermayenin teşvik gördüğü söylenemez. Gerçekten bu dönemi kısıtlamalar dönemi olarak nitelendirmek mümkündür.

1954-62 yılları arasında ülkemize, 100 milyon dolar civarında yabancı sermaye gelmiştir. Bu yatırımların % 20'si kimya, diğer % 20'si kauçuk, % 15'i gıda sanayi kollarına yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye 6224 Sayılı Yasa kapsamında gelen yabancı sermaye değerleri verilmiştir.

TABLO III

1954-1962 DÖNEMİ YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİ

Yıllar	Yıllık (Milyon \$)	Kümülatif (Milyon \$)
1954'e dek	2.8	2.8
1954	2.2	5.0
1955	1.2	6.2
1956	3.4	9.6
1957	1.3	10.9
1958	1.1	12.0
1959	3.4	15.4
1960	1.9	17.3
1961	1.2	18.5
1962	4.2	22.7

KAYNAK: YASED, "Foreign Capital Turkey, According to Law 6224" s.7

2. PLANLI DÖNEM

2.1. Dış Borçlanma

Plan dış borçlara rasyonellik ve disiplin getirmiştir. Bu dönemin başlarında Türkiye'nin kalkınma planında öngörülen yatırımların finansmanı için batılı ülkelerce, bir yardım kulübü niteliğinde olan Türk Konsorsiyumu kurulmuştur. Konsorsiyum, Türkiye'nin kalkınma planına yardım eden batılı ülkeleri içine alan ve sadece bu amaçla kurulmuş olan geçici bir hukuki varlıktır(13). Bu kurumun görevi, Türk Hükümeti'nin taleplerini üyelerine getirmek ve o yılın kalkınma planının finansmanı için ne kadar kaynak sağlanabileceğini tespit etmektir. Daha sonra Türk Hükümeti taahhütte bulunan hükümetlerce ikili anlaşmalar yapar. Planlı dönemde konsorsiyum kanalıyla alınan borçlar önemli bir pay tutmaktadır. Planlı dönemde geçmiş dönemlerden daha yüksek gelişme hızı sağlamak arzusu ve dış borç ödemeleri, dış finansman ihtiyacını büyük bir hızla arttırmıştır. Bu dönemde daha fazla dış kredi alınmakla dış borç partlarında olumlu değişiklikler olmuştur.

Plan dönemlerine göre Türkiye'nin aldığı dövizle ödenecek orta ve uzun vadeli dış borç miktarları tabloda (IV) verilmiştir.

Tablodan da görüleceği gibi üç plan dönemi boyunca Türkiye'nin aldığı borç miktarları sürekli olarak artış göstermiştir.

(13) Sevim, Görgün, "Türkiye Dış Borçları", Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri Tebliği, BİTİA Yayını 1973.

TABLO IV
I-II-III PLAN DÖNEMİ DIŞ BORÇLARI

	Alınan Toplam Borç (milyon dolar)	Yıllık Ortalama Borç (milyon dolar)
I. Plan Dönemi (1963-1967)	1.207.3	241.4
II. Plan Dönemi (1968-1972)	1.690.2	338.0
III. Plan Dönemi (1973-1977)	2.928.6	585.7

KAYNAK: Maliye Bakanlığı Devlet Borçları Bültenleri.

Türkiye'nin 1962-1972 döneminde dış borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırabilmesi için birbirini tamamlayıcı iki hedefi irden gerçekleştirmesi gerekirdi: Dış ticaretin dengelenmesi ve tasarruf açığının kapanması. Bu hedeflerden ilkinin ihracatın ithalattan daha hızlı artmasıyla ulaşılabilirdi. Oysa bu dönemde ihracat yılda ortalama % 9 oranında artarken, ithalat % 11 oranında artmıştır. Bu gelişme ticaret açığının büyümesi ile sonuçlandı nitekim 1961-63 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 72.3 iken, bu rakam 1971-73 döneminde % 66.4'e düştü. Bu yıllarda Türkiye'de iç pazara yönelik bir sanayi-leşme stratejisinin uygulandığı düşünülürse bu sonuçları doğal karşılamak gerekir. Dış ticareti dengelemek için salt ithal iktisadi politikasıyla yetinmenin istenilen hedefe götürmediği açıktır. Öte yandan 1962-1973 arası % 6'ya yakın bir büyüme hızı gerçekleştirilirken, böylesine yüksek bir büyüme hızının gerek-

tirdiği yatırım düzeyini düşük gelir düzeyine sahip bir ekonomide salt iç kaynaklardan sağlamanın olanaksız olduğu bilinmelidir. Daha doğrusu, salt piyasa mekanizmalarının gerekli tasarruf arzını sağlaması olanaksızdır. Tasarruf oranı ancak devlet müdahalesiyle arttırılabilirdi. Amaca ulaşmak için hem vergi gelirlerinin milli gelirden daha hızlı arttırılarak artan oranda yatırıma yönlendirilmesi, hem de KİT'lerin yeterli özkaynak yaratmaları gerekirdi. Bunların hiçbirisi olmadığına göre dış borçlanmanın, hızlı büyümenin koşulu olarak ortaya çıkması doğaldır(14).

1962-1973 arası orta ve uzun vadeli dış borçlar ana-para olarak yaklaşık üç kat artıp 830 milyon dolardan 2 milyar 519 milyon dolara yükseldi. (Tablo V'de görüldüğü gibi bu dönemde

TABLO V

SEÇİLMİŞ YILLARDA TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI
(1962-1982)

(Yıl Sonları İtibariyle, Milyon Dolar Olarak)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Borçlar	Kısa Vadeli Borçlar	Toplam Borçlar
1962	830	-	830
1967	1297	144	1141
1972	2519	19	2538
1975	3579	1155	4724
1977	4805	6600	11405
1978	6618	7176	13794
1979	10048	3556	13604
1980	12693	2480	15173
1981	13408	2111	15519
1982	14092	2091	16183

YNAK: Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasının OECD'ye bildirdiği istatistiklerden alınmıştır.

4) Seyfettin, Gürsel, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C.2, s.477

TABLO IV
I-II-III PLAN DÖNEMİ DIŞ BORÇLARI

	Alınan Toplam Borç (milyon dolar)	Yıllık Ortalama Borç (milyon dolar)
I. Plan Dönemi (1963-1967)	1.207.3	241.4
II. Plan Dönemi (1968-1972)	1.690.2	338.0
III. Plan Dönemi (1973-1977)	2.928.6	585.7

KAYNAK: Maliye Bakanlığı Devlet Borçları Bültenleri.

Türkiye'nin 1962-1972 döneminde dış borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırabilmesi için birbirini tamamlayıcı iki hedefi birden gerçekleştirmesi gerekirdi: Dış ticaretin dengelenmesi ve tasarruf açığının kapanması. Bu hedeflerden ilkinin ihracatın ithalattan daha hızlı artmasıyla ulaşılabilirdi. Oysa bu dönemde ihracat yılda ortalama % 9 oranında artarken, ithalat % 11 oranında artmıştır. Bu gelişme ticaret açığının büyümesi ile sonuçlandı nitekim 1961-63 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 72.3 iken, bu rakam 1971-73 döneminde % 66.4'e düştü. Ele aldığımız yıllarda Türkiye'de iç pazara yönelik bir sanayileşme stratejisinin uygulandığı düşünülürse bu sonuçları doğal karşılamak gerekir. Dış ticareti dengelemek için salt ithal ikamesi politikasıyla yetinmenin istenilen hedefe götürmediği açıktır. Öte yandan 1962-1973 arası % 6'ya yakın bir büyüme hızı gerçekleştirilirken, böylesine yüksek bir büyüme hızının gerek-

tirdiği yatırım düzeyini düşük gelir düzeyine sahip bir ekonomide salt iç kaynaklardan sağlamanın olanaksız olduğu bilinmelidir. Daha doğrusu, salt piyasa mekanizmalarının gerekli tasarruf arzını sağlaması olanaksızdır. Tasarruf oranı ancak devlet müdahalesiyle arttırılabilirdi. Amaca ulaşmak için hem vergi gelirlerinin milli gelirden daha hızlı arttırılarak artan oranda yatırıma yönlendirilmesi, hem de KİT'lerin yeterli özkaynak yaratmaları gerekirdi. Bunların hiçbirisi olmadığına göre dış borçlanmanın, hızlı büyümenin koşulu olarak ortaya çıkması doğaldır(14).

1962-1973 arası orta ve uzun vadeli dış borçlar ana-para olarak yaklaşık üç kat artıp 830 milyon dolardan 2 milyar 519 milyon dolara yükseldi. Tablo V'de görüldüğü gibi bu dönemde

TABLO V

SEÇİLMİŞ YILLARDA TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI
(1962-1982)

(Yıl Sonları İtibariyle, Milyon Dolar Olarak)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Borçlar	Kısa Vadeli Borçlar	Toplam Borçlar
1962	830	-	830
1967	1297	144	1141
1972	2519	19	2538
1975	3579	1155	4724
1977	4805	6600	11405
1978	6618	7176	13794
1979	10048	3556	13604
1980	12693	2480	15173
1981	13408	2111	15519
1982	14092	2091	16183

NAK: Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasının OECD'ye bildirdiği istatistiklerden alınmıştır.

1 Seyfettin, Gürsel, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C.2, s.477

borçlanmanın en dikkat çekici özelliği, kısa vadeli borçlanmaya çok az başvurulmuş olmasıdır. 1967 yılında kısa vadeli borçların toplam borca oranı % 10 civarındayken, 1969 yılından itibaren hızla azalarak 1972 yılında hemen hemen yok denecek düzeye inmiştir. Diğer belirgin bir özellik de özel kesimin bu borçlanmada % 2 gibi çok küçük bir paya sahip olmasıdır. Bir başka deyişle borçlanan, kamu kesimidir ve bu olguya bağlı olarak da borçlanma uluslararası sermaye piyasasına başvurulmadan, uluslararası kuruluşlardan ve yabancı hükümetlerden sağlanmıştır. Bu arada Türkiye'de planlı dönemin başlamış olması, yukarıda sıralamış olduğumuz özellikleri belirleyici bir unsur olurken, aynı zamanda borç koşullarında (faiz oranı, vade, ödemesiz dönem) ortaya çıkan iyileşmenin etkenidir.

1973 yılından sonra Türkiye'nin içine düşmüş olduğu döviz darboğazı Türk ekonomisini bu yıllardan itibaren gerek resmi ve gerekse özel kaynaklardan daha fazla borç almaya yöneltmiştir.

Türkiye, 1973-1977 (III. Beş Yıllık Kalkınma Planı) yılları dönemine, önemli ölçüde dışa bağımlı bir üretim yapısıyla başlamaktadır. Önceki yıllardaki ekonomik tercihlerin sonucu olan bu yapı, dış kredilerin yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir.

Firma ve imalatçıların alacağı dış kredilerle ilgili olarak yer alan ilkeler 1973 yılında uygulanmasına başlanan özel dış kredilerin belirleyici ilkeleri olmuştur.

Türk ekonomisinin içinde bulunduğu döviz dar boğazı, diğer borçlarda olduğu gibi DÇM (dövizle çevrilebilir mevduat) borçlarının da geri ödenmesini güçleştirmiştir. 1980 yılında yapılan anlaşma ile DÇM borçlarının büyük bir bölümü ertelenmiş Merkez Bankası tarafından üstlenerek orta vadeli borç haline dönüştürülmüştür. Bu nedenle 1979 yılında DÇM hesaplarında görülen değer, bir evvelki yıla göre 3,1 milyar dolardan 642 milyar dolara inerken, Avrupa para piyasalarına olan orta vadeli borç tutarı 467 milyon dolardan 3,2 milyar dolara yükselmiştir.

Özel kaynaklardan kısa vadeli olan borçlanmanın başında Avrupa ve Dünya para piyasalarından sağlanan fonlar gelmektedir. Dövizle Çevrilebilir Mevduat (D.Ç.M.) olarak tanımlanan bu borç şekli Türkiye'nin verdiği yüksek faiz nedeniyle yurtdışındaki gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki bankalarda kur garantisi altında açtırdıkları konvertibl döviz hesaplarından oluşmaktadır (15). Uygulamada getirilen kolaylıklar yardımıyla Türkiye kolay bir borçlanma şekli olan DÇM yoluyla özel kaynaklara ve kişilere olan borçlarını süratle arttırmıştır. Örneğin 1973 yılında 234 milyon dolar olan DÇM borcu 1978 yılında 3,6 milyar dolara ulaşmıştır. DÇM yoluyla borçlanma çoğu iktisatçılar tarafından yanlış bir borçlanma şekli olarak değerlendirilmiştir (16).

(15) Tuncay Artun ve Diğerleri, Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler, Binbirdirek Matbaası, 1976.

(16) Cem Alpar, Dış Borç Sorunu, Ekonomik Yaklaşım AİTİA Yay. Ankara, 1980, Sayfa 162

1973-1977 arası Türkiye'nin ihracatı % 33 oranında artmış işçi dövizleri ise % 22 oranında gerilemiştir. Oysa aynı dönemde ithalat %178 oranında artıyordu. Kısa vadeli borçlanma aslında günün kurtarılması için, yakın geleceğin feda edilmesi demekti. Bu yolla ekonomik kriz ancak üç yıl ertelenebildi. Ama bu ertelemenin faturası ağır oldu. 1978 yılına gelindiğinde artık Türkiye borçlarının taksitlerini ödeyemeyecek durumdaydı.

Türkiye'nin yıllar itibarıyla dış borç anapara ve faiz ödemelerini gösteren bir tablo aşağıda verilmiştir.

TABLO VI

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ ANAPARA VE FAİZ ÖDEMELERİ

Yıllar	Faiz Milyon Dolar	Anapara Milyon Dolar	Toplam Milyon Dolar
1963	24	100	124
1964	31	85	116
1965	28	145	173
1966	28	97	125
1967	32	79	111
1968	34	72	106
1969	39	87	126
1970	47	131	178
1971	47	91	138
1972	62	235	297
1973	59	72	131
1974	102	126	128
1975	124	118	242
1976	217	119	336
1977	320	214	534
1978	389	256	645
1979	546	485	1031
1980	668	576	1244
1981	1193	585	1778
1982	1465	852	2317

. KAYNAK: Maliye Bakanlığı.

1978 yılında ithalat ilk kez gerileyerek 5.8 milyardan, 4.6 milyar dolara düştü. İthalatın % 95'inin hammadde (özellikle petrol), ara malı ve yatırım mallarından oluştuğu Türk ekonomisinde, bu gerilemenin anlamı çok açıktır: Kriz. 1978 yılı, gerçekten, geciktirilen krizin tüm çıplaklığıyla ortaya çıktığı yıl oldu. Enflasyonun % 100'lere doğru tırmanışa geçmesi, büyüme hızının sıfıra yönelmesi, karaborsa, kısacası ekonomik durumun kötüleşmesi, 1978 yılında başladı.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, ithalatın ödemeler bilançosunu dengeleyecek ölçüde kısılması olanaksızdı. Dolayısıyla, borçların bir kısmını, özellikle de kısa vadeli olanlarını, acilen ertelemek gerekiyordu. Bu ertelemelerde uygulanan 1.75'lik ek puan, Türkiye'nin borç açısından yüksek riskli bir ülke olarak görülmeye başlamasının somut kanıtıdır.

1978-80 döneminde faiz oranı % 8.1'e yükselmiştir. Dış borçların faiz yükünün arttığını gösteren bu durum dış borçların kalkınma ve büyümeye net katkısını sınırlayan bir geliş olarak nitelenebilir.

Tablo VII'de planlı dönem boyunca dış kredilerin ortalama faiz oranı gösterilmiştir.

TABLO VII.

ORTA VE UZUN VADELİ DİŞ KREDİLERİN ORTALAMA FAİZ YÜZDESİ

Dönemler	Faiz (%)
1963-67	2.9
1968-72	3.9
1973-77	6.5
1978-80	8.1

1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları'ndan sonra, 1980 yılı için IMF'den 500 milyona yakın Özel Çekme Hakkı Kullanımı 341 milyonu proje, 275 milyonu program kredisi olmak üzere Dünya Bankası'ndan alınan toplam 616 milyon dolar, OECD ve AET ile yapılan 1.161 milyar dolarlık taahhüt anlaşmaları ile OPEC ülkelerinden gelen 392 milyon dolarla Türkiye toplam borcunu yeniden arttırmaya başlamışsa da borç yükü azalmaya devam etti. Gerçi borç ertelemeleri sonucu faizlerin payının anaparaya oranla artması nedeniyle borç yükü azalmıştır. Yeni borçlara rağmen yükün azalmaya devam etmesinin başlıca nedeni ihracatta elde edilen olağanüstü artıştır. Nitekim 1980'de % 30, 1981'de % 62, 1982'de % 23 oranında artan ihracat üç yıl içinde 3.5 milyar dolara yakın ek döviz girişi sağladı. 1980 ve 1981'de çok hızlı olamasa da artmaya devam eden işçi dövizlerinden sağlanan toplam ek döviz miktarı ise 800 milyon doları buluyordu(17).

1980 yılından sonra Türkiye'nin dış borç yapısını incelediğimizde Tablo V'te de görüldüğü gibi uzun vadeli kredilerde önemli bir artış görülmektedir. Bunun nedeni büyük ölçüde gerçekleştirilen borç ertelemeleridir.

1980 yılında tüm dış borçların tutarı 13.408 milyon dolar kısa vadeli borçların tutarı ise 2.111 milyon dolar iken, 1982 yılında orta ve uzun vadeli borcun tutarı 14.092 milyon dolara çıkmış, kısa vadeli borçlar ise 200 milyon dolar azalma göstererek 2.091 milyondolara düşmüştür.

(17) Cem Alpar, Dış Borç Sorunu, Ekonomik Yaklaşım, Yıl.1, S.3
AİTİA, Ankara, 1980.

2.2. Özel Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'de özel yabancı sermaye yatırımları, 6224 sayılı kanuna tabidir. Fakat 6224 sayılı kanundan önce yürürlüğe giren ve çok geniş bir uygulama alanı olan 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki kanuna dayalı bazı uygulamaların sürdürülmesi, bazı işlemlerin 6224 sayılı kanun kapsamı dışına çıkmasına imkan vermektedir. Örneğin 1567 sayılı kanuna dayalı 17 sayılı karar kapsamında bazı yabancı sermayeli kuruluşlar yatırım ve üretim faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Özel dış kredi uygulaması 1567 sayılı kanuna dayalı kararnamelerle 6224 sayılı kanun kapsamı dışında Maliye Bakanlığınca yürütülebilmektedir.

Bu ilk kanun dışında, 6326 sayılı Petrol Kanunu ise petrol konusundaki yabancı sermaye hareketini düzenleme amacını gütmektedir.

Türkiye'de yabancı sermaye hareketinin nitelik ve nicelik yönünden sınırlarının sadece yürürlükteki mevzuat ile çizildiği söylenemez. Bu nitelik ve niceliği etkileyen başka önemli faktörler vardır. Bunların başında Türk Piyasasının özellikleri gelmektedir. Türkiye'de koruyucu bir dış ticaret politikası uygulanmaktadır. Piyasada oligopol şartları hakimdir. Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin bu şartlar dışında faaliyet göstermesi beklenemez. Bu şartlar ise yabancı sermaye için iç pazara dönük üretimi, ham madde ve ara mal temininde de imkan ölçüsünde ana firmaya bağımlılığı sağlamaktadır.

Plan döneminde yabancı sermayenin ülkeye istenilen düzeyde girdiği söylenemez. Yabancı sermayenin çekingen olmasının nedeni siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, güvensizlik. Kamuda sürekli bir biçimde yabancı sermayenin sömürücü olduğu kanaatinin canlı tutulmuş işçi, işveren ilişkileri: Özellikle 1970'li yıllardan sonra bu ilişkilerin sertleşmesi, gelmek isteyen yabancı sermayeyi caydırıcı ülkemizde faaliyette bulunanların da terk ettirici bir etki yapmıştır. Diğer bir neden ise yetki dağılımında görülen kargaşa olmaktadır. Şöyle ki, yabancı sermaye için yetkili organlar 1980 yılına kadar şöyle sıralanabilir: DPT'nin kılavuzluğunda Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Turizm Bakanlığı hep birlikte veya ayrı ayrı yetkili oldukları gibi nihai karar uzvunun çok zaman Bakanlar Kurulu olduğu da gözlemlenir. 1980 yılında siyasi güvenin temin edilmesi ve belirli bir ekonomik politikanın uygulanması sonucu yabancı sermayenin girişinde de önemli değişiklikler olmuştur. 24 Ocak Kararları yabancı sermaye konusunda bir dönüm noktası teşkil etmiş, mevcut olumsuz tablo olumlu istikamette yön değiştirmiştir. 1980 Kararlarının sonucu olarak ortaya çıkan bu yön değiştirme, gelen yabancı sermaye tutarında olduğu gibi Türkiye'de 6224 sayılı kanuna göre faaliyette bulunan kuruluş sayısında da kendisini aynen göstermiştir. Şöyle ki:

— 1954-1980 arası gelen yabancı sermaye tutarı 325.1 milyon dolar iken 1983 sonunda bu rakam 902 milyon dolar olmuştur.

-- 1975'te 109 olan yabancı kuruluş sayısı 1979 sonunda 91'e düşmüş, 1983 sonunda ise 180'e yükselmiştir.

24 Ocak Kararları ile birlikte yabancı sermayeye getirilen önlemleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

-- Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Bu suretle kararlar bir organdan alınmaya başlanmıştır.

-- Bir çerçeve kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararname ile:

-- İlk kez tarım sektörü yabancı sermayeye açılmıştır.

-- İlk kez Türkiye'de kurulu veya kurulacak bankalara yabancı sermayenin iştirakine yabancı bankaların Türkiye'de şube açabilmelerine imkan sağlamıştır.

-- İlk kez İslam Kalkınma Bankası ve benzerlerinin tamamı yerli sermaye şirketlerine katılmalarına izin verilmiştir.

Bu kararlardan sonra 1983 yılına kadar 85 kuruluş 600 milyon dolar girdi sağlanmıştır. Bunun 26 yılda (1954-1980) sağlanandan üç misli fazla olduğu görülmektedir.

Tablo VIII'de Türkiye'de 224 sayılı yasaya göre faaliyet gösteren firmaların dökümü verilmiştir. Tablodan da izlendiği gibi 1975 yılından 1980 yılına kadar firma sayısında bir düşüş görülmekte 1980 yılından sonra ise bir artış gözlenmektedir. Bunun nedeni de daha önce bahsettiğimiz gibi 24 Ocak Kararları ile yabancı sermayeye getirilen değişiklikler olmaktadır.

TABLO VIII
6224 SAYILI YASAYA GÖRE FAALİYET GÖSTEREN
FİRMALARIN DÖKÜMÜ

Yıllar	Firma Sayısı	Toplam Yabancı Sermaye (Milyon TL)	Toplam Sermaye (Milyon TL)	Toplam Sermayede Yabancı Sermaye Payı (%)
1975	109	2.177	5.428	40.19
1976	106	2.318	5.772	40.15
1977	99	2.480	6.326	39.21
1978	97	2.818	7.945	35.46
1979	91	2.518	8.480	29.70
1980	100	9.642	28.390	34.00
1981	127	19.012	47.400	40.10
1982	170	43.646	100.196	43.56

KAYNAK: "Foreign Capital Turkey-According to Law 6224",
YASED Yayını. Sayfa 8.

Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarından optimum yararı sağlaması, Türkiye'ye gelen şirketlerde ihracat garantisi araması ve transfer edilen teknolojiyi daha iyi denetlemesi ile mümkündür. Bunların yanında sektörel teşvik sisteminin getirilmesi de yabancı sermayenin daha çok Türkiye'nin uzun dönemli kalkınma çıkarlarına uygun sektörlerinde yatırım yapmasını sağlayabilir

Planlı dönemde (1963-1982), Türkiye'ye gelen yabancı sermaye girişlerini Tablo IX'da verilmiştir.

TABLO IX

TÜRKİYE'YE 6224 SAYILI YASA KAPSAMINDA GELEN
YABANCI SERMAYE

Yıllar	Yıllık (Milyon Dolar)	Kümülatif (Milyon Dolar)
1963	4.5	27.2
1964	11.9	39.1
1965	11.6	50.7
1966	9.7	60.4
1967	9.0	69.4
1968	13.9	83.3
1969	13.2	96.5
1970	9.0	105.5
1971	11.7	117.2
1972	12.8	130.0
1973	67.3	197.3
1974	-7.7	189.6
1975	15.1	204.7
1976	8.9	213.6
1977	9.2	222.8
1978	11.7	234.5
1979	-6.4	228.1
1980	97.0	325.1
1981	337.5	662.6
1982	161.0	829.6

NAK: YASED, "Foreign Capital Turkey According to Law 6224", s.7.

2.3. Yurtdışı İşçi Tasarrufları

Türkiye'den yurtdışına işgücü ihracı 1961 yılında Federal Almanya ile yapılan bir anlaşma ile başlamıştır. Daha sonra 1960'lı yıllarda diğer sanayileşmiş Batı ülkeleri ile de benzer anlaşmalar yapılmış ve işgücü ihracı 1974 petrol krizine kadar, daha çok, sanayileşmiş Avrupa ülkelerine yönelik olmuştur. Petrol krizi nedeniyle bu ülkelerde baş gösteren ekonomik bunalım sonucu bu ülkelerin yabancı işgücü talepleri azalmış; buna karşılık petrol zengini Arap ülkelerinin yatırımlarını hızlandırma girişimlerine paralel olarak Türk müteahhitleri bu ülkelerde ihaleler almaya ve yanlarında Türk işçisi çalıştırmaya başlamışlardır. Böylece, petrol krizinden sonra işgücü Batı ülkelerinden Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine doğru olmak üzere yön değiştirmiştir.

1973 ve 1974 yıllarında artış gösteren işçi dövizleri girişleri petrol krizi nedeniyle 1975-1978'de yurtdışındaki işçi sayımızdaki düşmelere ve Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsızlık ve enflasyon ortamında izlediği düşük kur ve faiz politikasının olumsuz etkilerine bağlı olarak azalmalar göstermiş 1973 yılında 1183milyon dolar iken, 1976-1978 yıllarında 980 milyon dolar dolaylarına inmiştir. 1979 yılından sonra ise işçi döviz girişlerinde önemli yükselmeler olduğunu, işçi dövizlerinin 1979'da 1.694 milyon dolara, 1980'de 2.071 milyon dolara 1981'de 2.490 milyon dolara çıktığını ve 1982'de 2.087 milyon dolara düştüğünü görmekteyiz.

Aşağıda Tablo X'de 1982 yılına kadar yurda giren işçi dövizleri verilmiştir.

TABLO X

YURTDIŞINDA ÇALIŞAN İŞÇİLERİN
GÖNDERDİKLERİ DÖVİZLER

Yıllar	Gönderilen Döviz (Milyon Dolar)
1963	-
1964	9
1965	70
1966	115
1967	93
1968	107
1969	141
1970	273
1971	471
1972	740
1973	1.183
1974	1.426
1975	1.312
1976	983
1977	982
1978	983
1979	1.694
1980	2.071
1981	2.490
1982	2.087

KAYNAK: Maliye Bakanlığı

Son yıllardaki artışların nedenleri şu şekilde belirtilebilir: 1979 Mayıs'ında başlatılan katlı kur uygulaması 1980-82'deki gerçekçi kur politikası, 12 Eylül'ün getirdiği güven ortamı ve Türk mütahhitlerinin giderek artan boyutlarda ihale almalarına paralel olarak yurtdışındaki işçi sayısında büyük artışların ortaya çıkmasına neden olabilir. 1981 Ocak-Ağustos döneminde işçi döviz girişleri 1980'in aynı dönemine göre, % 26.3 lük bir artış göstermiştir.

Türkiye'nin önemli bir döviz girdisi sağladığı Türk mütahhitlik hizmetleri içinde en önemli yeri Libya tutmuş; onu Suudi Arabistan ve Irak izlemiştir. 1978'de 22 olan firma sayısı 1980'de 61'e 1981'de 81'e ulaşmıştır. Toplam ihale bedeli de 1978'de 1.6 milyar dolar iken 1980'de 3.5 milyar dolara, 1981'de ise 5.1 milyar dolara yükselmiştir. Yurtdışındaki firmaların gönderdikleri dövizde 1978'de 56 milyon dolardan 1980'de 90.6 milyar dolara yükselmiş; bu rakam 1978-80 dönemi toplamı olarak 225 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Petrol zengini ülkelerde başlayan ve 2000'lere kadar devam edeceği tahmin edilen altyapı ve inşaat faaliyetlerinde Türk mütahhitlerinin payı oldukça düşük bir düzeydedir. Örneğin en fazla iş alınan ülke olan Libya'da bugün Türk mütahhitlerine düşen payın % 2 dolayında olduğu sanılmaktadır. Bu payın örneğin % 5 gibi bir düzeye çıkarılması halinde hem yurtdışında çalışan işçi sayısı artabilir, hem de önemli bir döviz girişi sağlanabilir.

III. TÜRKİYE'NİN DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARI İLE ÇEŞİTLİ EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ARAŞTIRILMASI

1. Cari İşlemler Açığı İle Dış Borçlanma

Bu bölümde cari işlemler açığı ile dış finansman kaynaklarından olan dış borçlar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Önce çalışmamıza ışık tutması açısından dış ticaret açığı, cari işlemler açığı, dış borçlar ve dış borç artışı 1970-80 dönemi gelişimi Tablo XI'de verilmiştir.

TABLO XI

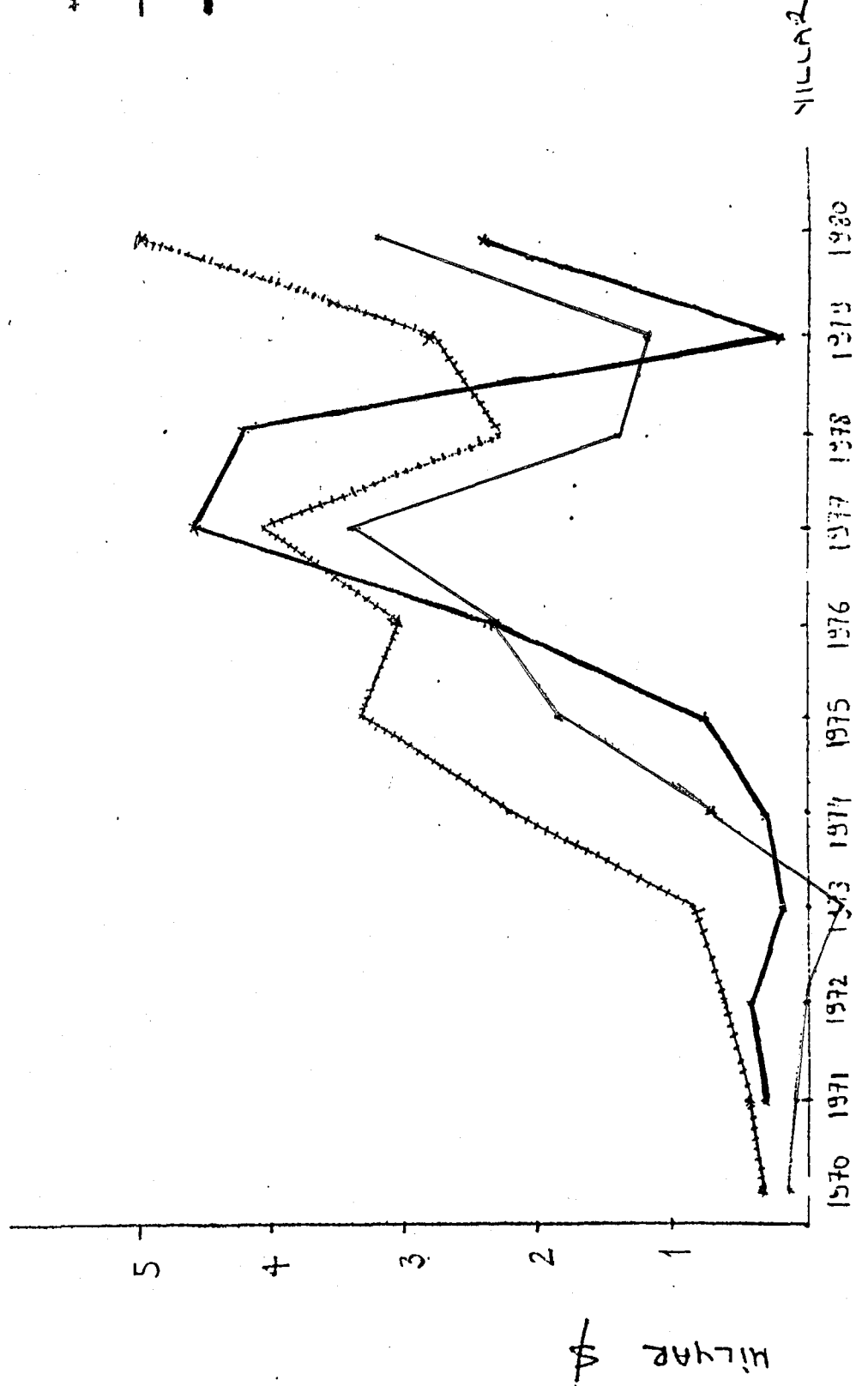
DIŞ TİCARET AÇIĞI, CARİ İŞLEMLER AÇIĞI, DIŞ BORÇLAR

Yıllar	Dış Ticaret Açığı	Cari İşlemler Açığı	Dış * Borçlar	Borç Artışı	(milyon \$)
1970	-359	-171	1.929	-	
1971	-494	-109	2.210	281	
1972	-677	-8	2.623	413	
1973	-769	+484	2.843	220	
1974	-2.245	-718	3.150	307	
1975	-3.337	-1.850	3.927	777	
1976	-3.168	-2.301	6.257	2.330	
1977	-4.043	-3.425	10.823	4.566	
1978	-2.311	-1.418	15.053	4.230	
1979	-2.808	-1.239	15.299	246	
1980	-4.999	-3.210	17.775	2.476	

KAYNAK: GÖRÜŞ, TÜSİAD, Haziran, 1981.

* Yıllar itibariyle kümülatif dış borçları göstermektedir.

ŞEHİR 1: DİŞ TİCARET AĞIRI, CARI İŞLEMLER AĞIRI VE DİŞ BORÇLARI

<u>Yıllar</u>	<u>X</u> <u>Cari İşlemler</u> <u>Açığı</u>	<u>Y</u> <u>Borç *</u> <u>Artışı</u>	(milyon ₺)
1971	109	281	
1972	8	413	
1973	-484	220	
1974	718	307	
1975	1.850	777	
1976	2.301	2.330	
1977	3.425	4.566	
1978	1.418	4.230	
1979	1.239	246	
1980	3.210	2.476	
	<u>X₁ = 13965</u>	<u>Y₁ = 15846</u>	
	<u>X̄ = $\frac{13965}{n}$</u>	<u>Ȳ = $\frac{15846}{n}$</u>	
	<u>X̄ = 1396</u>	<u>Ȳ = 1585</u>	

n= 10 (yılları göstermektedir)

*= Kümülatif dış borçlardan hesaplanmıştır

$$r^2 = \frac{(x_i y_i)^2}{x_i^2 \cdot y_i^2}$$

$$r^2 = \frac{(9889413) \cdot (9889413)}{(16031956) \cdot (27948002)}$$

$$r^2 = 0,22$$

$$r = 0,46$$

X'deki değişmeler Y'deki değişmelerin % 46'sını açıklamaktadır. O halde Türkiye'nin 1971-80 döneminde cari işlemler açığındaki değişmelerin % 46'sı dış borçlanma değerindeki değişmelerle izah edilebilir. Diğer bir deyişle cari işlemler açığı arttıkça dış borçlanma miktarı da artmaktadır. Böylece dış borçlanma cari işlemler açığını kapatmada önemli bir finans kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada yalnız dış borçlarla cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi ele aldık. Bununla birlikte benzer bir çalışma diğer dış finansman türlerinden yabancı sermaye girişleri ve işçi dövizli girişleri ile cari işlemler açığının gelişimi arasındaki ilişki araştırılarak yapılabilir.

2. GSMH İle Dış Finansman

GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) ile dış finansman (dış borçlanma, özel yabancı sermaye yatırımları, yurtdışı işçi dövizleri) arasındaki ilişki 20 yıllık bir zaman aralığında incelenmiştir.

Yıllar	Sabit Fiat GSMH (milyar TL) Y	Dış Finansman* (2)+(3)+(4) (milyar \$) X
1963	84	208
1964	88	322
1965	90	367
1966	101	470
1967	106	426
1968	113	508
1969	119	421
1970	125	739
1971	138	797
1972	149	1196
1973	157	1482
1974	168	1821
1975	181	2242
1976	196	3340
1977	203	5625
1978	209	5260
1979	208	1946
1980	206	4600
1981	215	294
1982	224	2806

Dış Finansman= Dış Borçlanma + Ö. Yabancı Ser. + Yurtdışı
İşçi Dövizleri
= (2)+(3)+(4) göstermektedir.

Serilerin dağılımı serpmeye diyagramında gözlenmiş ve dağılımın doğrusala yakın olduğu bulunmuştur. X (dış finansman) ve Y (GSMH) değerleri farklı niteliklerde olduklarında X bağımsız değişkenine göre bulunan değerlerle, Y bağımlı değişkenine göre bulunan değerler arasındaki bağıntı,

$$r = \frac{N \cdot \sum XY - (\sum X) \cdot (\sum Y)}{\sqrt{[N \sum X^2 - (\sum X)^2] \cdot [N \sum Y^2 - (\sum Y)^2]}}$$

formülü aracılığıyla araştırılmıştır (18).

Yapılan işlemler sonucunda, $r = 0,74$ değeri elde edilmiştir. Göstermiştir ki, X'deki değişimler Y'deki değişimlerin % 74'ünü açıklamaktadır. Bu kuvvetli bir bağıntıdır. Yani dış finansman kaynaklarındaki değişim GSMH üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Türkiye, büyüme hızındaki artışı sağlayabilmesi için kaçınılmaz bir sonuç olarak dış finansman kaynaklarına başvurması gerekir. Diğer bir deyişle büyüme hızı arttıkça dış finansman kaynaklarına duyulan ihtiyaçta artmaktadır. Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde iç tasarruflar büyümenin finansmanı için yeterli olmamakta tasarruflarda görülen açığı kapatmada dış finansmanın rolü önemli bir yer tutmaktadır.

Yapılan araştırmalar ışığı altında görülmüştür ki, Türkiye cari işlemler açığını kapatmak ve büyümesini sağlamak için dış finansman kaynaklarını zorunlu olarak gereksinim duyar.

(18) Bkz, Muzaffer Sencer, Yakut Sencer, Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, T.O.D.A.I.E. Ankara, 1978, s.711-713

maye yatırımlarının ülke sanayisi üzerindeki etkisi diğer dış finansman kaynaklarına göre daha direkt olmaktadır. Bu nedenle ileriki yıllarda bu sağlıklı dış finansman türünün gelişmesine çok daha büyük önem verilmesi gerekir.

Türkiye'nin I. Kalkınma Planında her nedense öngörülme-
meyen ve sürpriz bir şekilde 1963 yılından itibaren önemli bir
döviz kaynağı haline gelen dış finansman türü yurtdışı işçi
dövizleridir. Önce Avrupa ülkelerine özellikle 1970'li yıllar-
dan itibaren ise Orta Doğu, Kuzey Afrika ve çeşitli Dünya ül-
kelerine giden işçilerimizin yurda gönderdikleri dövizler ül-
ke ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Dövizlerin bir kısmı
makina teçhizat şeklinde doğrudan yatırıma dönüşerek ülkeye
girerken bir bölümü de Merkez Bankası ve diğer bankalarda dö-
viz hesabı şeklinde açılarak ülkenin dış finansman ihtiyacına
katkıda bulunmaktadır. 1963-82 döneminde işçi dövizleri giri-
şi toplam 20 milyar civarında olmuştur. Özellikle esnek kur
uygulamasının başladığı son yıllarda yurtdışında çalışan iş-
çi sayısındaki azalmaya rağmen işçi dövizleri girişleri yüksek
hızda seyretmektedir. Bununla birlikte Avrupa bankalarında
mevduat hesabı olarak tutulan tahmini 50 milyar mark civarın-
daki işçi tasarrufunun hiç değilse bir kısmının ülkeye gelme-
si halinde bu kaynaktan çok daha fazla istifade edilecektir.
Ayrıca bu kaynak yurt içinde doğrudan yatırıma yönlendirildi-
ği takdirde yurtdışına kâr transfer eden yabancı sermayeden

de isten bir şekilde kârı, faizi, anaparası tamamıyla ülke içinde kalacak olan bir finansman kaynağını oluşturacaktır.

Dış finansman bir bütün olarak Türk ekonomisindeki büyüme çabalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dış borçlanmanın cari işlemler açığını olumlu yönde etkilediği bu çalışmanın III. Bölümünde yapılan ekonometrik çalışmadan anlaşılmaktadır.

Büyüme hızı ile dış finansman serilerinin yıllar itibariyle gelişimi, aralarındaki bağıntı, araştırılmış, kuvvetli bir ilişki bulunmuştur. Az gelişmiş ülkelerin büyümeleri için dış finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Böylelikle dış finansmanın yatırımları, dolayısıyla üretim ve GSNH aracılığıyla büyüme hızını etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR
KİTAPLAR

- ADELMAN, İrma : Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri,
Çev. Vural Savaş, Sermet Matbaası,
İstanbul, 1972.
- AKGÜÇ, Öztin : "Türkiye'nin Dış Borçlanma Politikası",
Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış
Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal
Etüdler Konferans Heyeti Yayınları,
İstanbul, 1975.
- ALKİN, Erdoğan : Gelir ve Büyüme Teorisi, İstanbul Üniver-
sitesi Yayını, İstanbul, 1981
- ALPAR, Cem : "Dış Borç Sorunu", Ekonomik Yaklaşım,
Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akade-
misi Ekonomi Fak, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 3,
Ankara, 1980
- BARAN, Tuncer : "Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme", Türki-
ye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dış Kaynaklar,
Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heye-
ti Yayınları, İstanbul, 1968.
- _____ : "Özel Yabancı Sermaye Yatırımları", Türk
Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman
Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Kon-
ferans Heyeti Yayınları, İstanbul, 1975.

- BAŞAK, Z. Zafer : Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye
1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayın-
ları, C.16, Ankara, 1977.
- BORATAV, Korkut, : IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye,
Oktar Türel, Cevdet
Türel, Cevdet Erdost, Savaş Yayınları, 1982.
Ergun Türkcan, Bilsay
Kuruç ve Taner Berk-
soy
- CİLLOV, Haluk : Türkiye Ekonomisi, Sermet Matbaası,
İstanbul, 1962.
- DİRİLTEKİN, Halil : Makro İktisat, Süper Veb Ofset A.Ş.,
İstanbul, 1981.
- ESEN, Aydın : Özel Dış Krediler, Türkiye Bankalar
Birliği Yayınları, Ankara, 1979.
- GÖRGÜN, Sevim : "Türkiye'nin Dış Borçları" , Türkiye
Ekonomisinin 50. Yılı Semineri, Ser-
met Matbaası, İstanbul, 1973.
- HİÇ, Mükerrrem : Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Eko-
nomiler, Sermet Matbaası, İstanbul, 1970.
- İLKİN, Akın : Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul
Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı,
İstanbul, 1976.

- KARLUK, Ridvan : "Türk Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Bu Açığın Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması", Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt XVI, Sayı 2, 1980.
- KAYRA, Cahit : Dış Finansman Teknikleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970.
- KILIÇBAY, Ahmet : Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- MANİSALI, Erol : Gelişme Ekonomisi, Ar Yayın Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul, 1982.
- PİRİMOĞLU, Baki : Türkiye'nin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil Denemesi 1963-1980, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1982.
- _____ : Türkiye'de Nüfus Artışının Ekonomik Gelişmeye Tesirleri, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1975.
- SAĞLAM, Dündar : Türkiye Ekonomisi, A.İ.T.İ.A., Yayını, No:15, 2.Baskı, Ankara, 1977.
- ŞAĞAŞ, Vural : Kalkınma Ekonomisi, Ar Basın Yayın ve Dağıtım A.Ş., 3.Baskı, İstanbul, 1982.

T.C. Merkez Bankası : Türk Sanayinin Avrupa Para Piyasalarından Kullandığı Orta ve Uzun Vadeli Özel Krediler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Planlama ve Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, 1981.

ZILLIOĞLU, N. Osman : Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1984.

DERGİ VE İSTATİSTİKLER

- DPT : I,II,III,IV. Beş Yıllık Kalkınma Planları.
- _____ : Kalkınma Komisyonu Tebliğleri, II. İktisat Kongresi.
- _____ : Dış Ekonomik İlişkiler Komisyon Tebliğleri, II. İktisat Kongresi.
- D.İ.E. : Türkiye İstatistik Yıllıkları, 1973, 1975, 1977.
- İktisat Dergisi : Büyümeye Geçiş, 1982.
- İ.S.O. Dergisi : Muhtelif Sayılar.
- İ.S.O. Araştırma Dairesi : 1985 Yılıın Başında Türkiye Ekonomisi.
- T.C. Merkez Bankası : Yıllık Rapor, 1984.
- Türkiye İş Bankası : Ekonomik Rapor, 1982.
- _____ : Ekonomik Rapor, 1983.
- Verimlilik Aylık Bülteni : Muhtelif Sayılar.
- Yeni İş Dünyası : Muhtelif Sayılar
- Ayrıca Dünya ve Yeni Ekonomi Gazetelerinin Muhtelif Sayıları.